

ე. ხინთიბიძე

“ვეფხისტყაოსნის” იდეურ- მსოფლმხედველობითი სამყარო

თბილისი 2009

“ქართველოლოგი”

გვ. 196-227

ნესტანის ცხრა და შვიდი ცა

უძველესი დროიდანვე ზეცა ადამიანთათვის საიდუმლოებით მოცულ და უშრეტი ინტერესის სამყაროს წარმოადგენდა. მხოლოდ თანამედროვეთაგან განსხვავებით, ძველ ადამიანს წარმოადგენდა ჰქონდა არა ერთ, არამედ მრავალ ცაზე. დღეს იმდენად ძნელია ჩვენთვის ცათა სიმრავლის გააზრება, რომ, მაგალითად, სახარების ცნობილი სიტყვები ὁ ἔνθως ὁσπρεως „რომელი ხარ ცათა შინა“ (მთ. 6, 9) – თანამედროვე ქართულ ენაზე, ალბათ, არც ითარგმნის, თუ არქაულ “ცათას” არ მოვიშველიებთ¹.

ძველი ადამიანის წარმოდგენით, დედამიწას გარს სფეროებურად რამდენიმე ცა ერგვა. ხოლო თუ რამდენი ცა არსებობდა, ამაზე სხვადასხვა ხალხს და სხვადასხვა ეპოქას სხვადასხვა წარმოდგენა ჰქონდა. უძველესი ქალღეურბაბილონური წარმოდგენით არსებობდა შვიდი ცა. იგივე აზრია გატარებული პტოლემეაიოსის ასტროლოგიურ მოძღვრებაში. შვიდი ცის რწმენის კვალი ჩანს ძველ ებრაულ რელიგიაშიც, ქრისტიანობაშიც და “ყურანშიც”. “ჰერმეს გრისმეგისტოსის” რელიგიურ ასტროლოგიური შეხედულებების თანახმად კი დედამიწას გარს ცხრა ცა ერგვა. უფრო ადრე ცხრა ცაზე ჰქონდათ წარმოდგენა აღმოსავლეთ აზიის ხალხებს. ცხრა ცის

¹ XIX საუკუნის 80-იან წლებში ვეფხისტყაოსნის ტექსტის დამდგენი კომისიის მუშაობაზე ერთი საინტერესო გამოცემაა დაცული:

“გასული საუკუნის ოთხმოციან წლებში ქართველ მწერალ-მოღვაწეთა კომისია “ვეფხისტყაოსნის” ტექსტის დადგენაზე მუშაობდა.

ერთხელ აკაკი იმ დროს მივიდა კომისიის სხდომაზე, როდესაც არჩევდნენ რუსთაველის სტრიქონებს:

იგი ველი გაირბინეს, ჯოგი წინა შემოისხნეს,
დახოცეს და ამოწყვიტეს, ცათა ღმერთი შეარისხეს.

კომისიის წევრთა შორის კამათი იყო გამართული. ერთი ნაწილი ამტკიცებდა, სიტყვა “ცათა” გადაშწერის დამახინჯებას წარმოადგენს, ცა ერთია და რუსთაველსაც ალბათ “ცასა” ექნებოდაო. ასეც აპირებდნენ ტექსტის გასწორებას, მაგრამ ამ დროს აკაკი წამოაღმა, სიტყვა ითხოვა და წამოიწყო ლოცვა: “მამაო ჩვენი, რომელი ხარ ცათა შინა...”

საბუთი უკეთესი აღარ შეიძლებოდა. რუსთაველის ტექსტში დარჩა “ცათა ღმერთი შეარისხეს” (765, გვ. 100-101).

არსებობის აზრი გავრცელდა ქრისტიანობაშიც და არაბულ ფილოსოფიაშიც. გვხვდება სხვაგვარი შეხედულებებიც: ებრაელთა ძველ რელიგიაში შვიდი ცის გვერდით ცნობილი იყო ხუთი და ექვსი ცაც. არაბული ასტრონომიული შეხედულებით შვიდი ცის გარდა ცნობილია რვა ცაც. ზოგიერთ ქრისტიანულ და მუსლიმანურ წყაროში ლაპარაკია ათ ცაზეც. უძველესი ასტროლოგიურ-რელიგიური შეხედულებანი ცათა სიმრავლეზე ქართულ სინამდვილეშიც დამკვიდრებულია და მას თავისი ასახვა უპოვია სულხან-საბას “ლექსიკონში”.

ამგვარად, უფრო გავრცელებული შეხედულებით ცათა სათვალავი ან შვიდია, ან ცხრა. *ვეფხისტყაოსანშიც* ჩაქსოვილია წარმოდგენა ცათა სიმრავლეზე და ნახსენებია სწორედ ცხრა და შვიდი ცა. ნესტანი ფიცს აძლევს გარიელს:

“გეცრუო, ღმერთმან მიწა მქმნას, ნუმცა ცხრითავე ვზიციოთა!” (416,4).

მეორე შემთხვევაში კი იგივე ნესტანი გარიელს ქაჯეთის ციხიდან სწერს:

„რისხვით მობრუნდა ბორბალი ჩვენ ზედა ცისა შვიდისა“ (1309,4).

საფიქრებელია, ხომ არ ეწინააღმდეგება ერთმანეთს ნესტანის მიერ ერთ შემთხვევაში შვიდი, ხოლო მეორე შემთხვევაში ცხრა ცის ხსენება. მით უფრო, რომ ორსავე შემთხვევაში შვიდი და ცხრა ცა ისეთ კონტექსტშია, რომ უნდა ნიშნავდეს შვიდივე ცას და ცხრავე ცას. აქედან გამომდინარე, ხომ არ არის ბუნდოვანი, ნესტანის აზრით რამდენი ცა არგყია დელამიწას გარს – შვიდი თუ ცხრა?

ნესტანის წარმოდგენა ცხრა და შვიდ ცაზე იუსტინე აბულაძემ ირანელთა ძველი რელიგიური სექტის – სეფასიანების სექტის გავლენით ახსნა. მკვლევარი ემყარება იმ გარემოებას, რომ “ირანელები უხსოვარ ღროიდანვე აღიარებდნენ ასტრალურ კულტს, რომლის ნიადაგზედაც წარმოიშვა თეორია შვიდი მნათობისა და შვიდი ცის შესახებ” და რომ სეფასიანების “სექტის რელიგიიდან მომდინარეობს რწმენა, რომლითაც სამოთხე მდებარეობდა სხვადასხვა ცაზე მეცხრე ცამდის...” (11). აქედან გამომდინარე, იუსტ. აბულაძე ასკვნის: “როგორც ეგყობა, საშინელი წყევლა იყო მეცხრე ცაზე არ მოხვედრა და ცხრა ცაზე ჯდომის არ ღირსება. “მაგრამ უფრო უარესი ღმერთის რისხვა უნდა ყოფილიყო შვიდი ცის ბორბლის ადამიანის თავზე რისხვით მობრუნება” (იქვე).

იუსტ. აბულაძის ამ ნაშრომში გამოთქმული დებულებები სამართლიანად უარყვეს კ. კეკელიძემ, ალ. ბარამიძემ და ვუკ. ბერიძემ (130). სამოგადოდ კი იუსტ. აბულაძის მოსაზრებები *ვეფხისტყაოსნის* ცხრა და შვიდი ცის სეფასიანთა სექტის შეხედულებებთან კავშირზე მცდარად მიიჩნია გ. იმედაშვილმა (92).

ამგვარად, სპეციალურ სამეცნიერო ლიგერაგურაში არ არის სრულყოფილად შესწავლილი ეს საკითხი (იხ. 287, გვ. 142-143): არ არის გარკვეული, თუ რატომ იმოწმებს რუსთველი ზოგჯერ შვიდ ცას, ხოლო ზოგჯერ ცხრა ცას? რამდენი ცის არსებობას აღიარებს იგი? რომელნი ცანი იგულისხმებიან შვიდ

ცაში და რომელნი ცხრა ცაში? რას ნიშნავს გამოთქმა “ცხრითავე ვზი ცითა”? და რა არის შვიდი ცის ბორბლის რისხვით მობრუნება?

დავიწყოთ საკითხით: “ნუცა ცხრითავე ვზი ცითა”. მკვლევართა აზრით, ნესტანი ამბობს: დაე, მეცხრე ცაში ნუ მოვხვდებით (83, გვ.99).¹ თუმცა გაკვრით ის აზრიც არის გამოთქმული, რომ, შესაძლებელია, აქ იგულისხმებოდეს არა მეცხრე ცა, არამედ ცხრა ცა. სწორედ ეს უკანასკნელი აზრი უნდა იყოს სწორი:

ნესტანი უმტკიცებს გარიელს: მიგულე “საშენოლო”, შენად მიგულეო და ფიცს აძლევს:

“ამას შესჯერდი ღიღითა გენაართ და ფიცითა:

გეცრუო, ღმერთმან მიწა მქმნას, ნუცა ცხრითავე ვზი ცითა!” (416).

მაშასადამე, ნესტანი ამბობს: თუ ის უღალატებს გარიელს, დაე, სიკვდილის შემდეგ მისი სამუდამო სამყოფელი მიწა იყოს და არა ზეცა. აქ არის დაპირისპირება მიწასა და ზეცას შორის. ისეთივე დაპირისპირება, როგორიც ქვესკნელსა და ზესკნელს შორის. თუ ამ დაპირისპირებაზე გადავიგანთ ყურადღებას, უფრო გავერკვევით ნესტანის სიტყვებში. იგი ამბობს: თუ გიღალატო, დაე ღმერთმა მიწად მაქციოს (მიწაში მიმიჩინოს საბოლოო ადგილი), ცხრავე ცაზე ნუ ვიჯდომები, ანუ ცხრავე ცაში ნუ მოვხვდები. ე.ი. (თუ ამ გამოთქმას გავშლით) ცხრავე ციდან ნურც ერთში ნუ მოვხვდებით. რასაკვირველია, *ცხრითავე* არ ნიშნავს *მეცხრეს*, რადგანაც არ არის არავითარი დაპირისპირება *მეცხრე ცასა* და *მიწას* შორის. ნესტანი ვერ იცყვის: დაე, მიწად ვიქცე, მეცხრე ცაში ნუ მოვხვდებით; რადგანაც შეიძლება იგი არც მიწად იქცეს და არც მეცხრე ცაში დამკვიდრდეს. ე. ი. შეიძლება მისი სამყოფელი გახდეს დანარჩენი რვა ცა. რომ კონცექსტის ამგვარი გააზრება აშკარად სწორია, ამას შემდეგი გარემოებანიც ამტკიცებს:

1. ძველი კოსმოლოგიური და რელიგიური შეხედულებებით უცოდველი, წმინდა ადამიანების სული სიკვდილის შემდეგ ზეცაში მიდიოდა. ცოდვითა სული კი ქვესკნელში, მიწაში. იმავე წარმოდგენით სამოთხე მდებარეობდა ზეცაში, სხვადასხვა ცაზე მეცხრე ცის ჩათვლით (მაგალითად, ენუქის აპოკრიფული წიგნის მიხედვით სამოთხე ზეცაში

¹როდესაც მკვლევრები *ცხრა ცაზე ჯდომამე* წერენ, გულისხმობენ მეცხრე ცაში მოხვედრას. ძველების წარმოდგენით ცანი ღედამიწას გარს სფეროსებურად ეკვროდნენ და, ალბათ, აქედან გამომდინარე აკეთებენ ვარაუდს: ვინც მეცხრე ცაში იყო, ის, მაშასადამე, ცხრა ცაზე იჯდა (დაუუკვირდეთ, იუსტ. აბულაძე წერს: “როგორც ეყვობა, საშინელი წყევლა იყო მეცხრე ცაზე არ მოხვედრა და ცხრა ცაზე ჯდომის არ ღირება”). სინამდვილეში კი ამგვარი ვარაუდი მცდარია. გამოთქმა “ცაზე ჯდომა” ასტროლოგიური წარმომოხსენებია. ძველ ასტროლოგიურ საკითხავებში ძალზე ხშირია ამგვარი მაგალითები: მზე ღომზე მის, მთვარე კირჩხიბზე მის. თანამედროვე ქართულ ენაზე ეს გამოთქმები სიტყვასიტყვით ნიშნავს: მზე ღომის ბურჯში არის, მთვარე კირჩხიბის ბურჯში არის. აქედან გამომდინარე, გამოთქმა “ცაზე ჯდომა” ნიშნავს “ცაში ყოფნას”, ხოლო “ცხრა ცაზე ნუ ვიჯდომები” – “ცხრა ცაში ნუ ვიქნები”.

მღებარეობდა; იუსტ. აბულაძის ცნობით, სეფასიანების “სექტის რელიგიიდან მომდინარეობს რწმენა, რომლითაც სამოთხე მღებარეობდა სხვადასხვა ცაზე მეცხრე ცამდის”), ანდა სამოთხე სამოგადლოდ იყო ზეცა. ე. ი. სამოთხე იყო ცხრავე ცა. ამიგომ არის, რომ ღანგეს “ღვთაებრივი კომედიის” მესამე წიგნში, რომლის სათაურია “სამოთხე”, აღწერილია პოეტის მოგზაურობა ცხრავე ცაში. მაშასადამე, ძველი ხალხის წარმოდგენით სამოგადლოდ ზეცაში არმოხვედრა არის წყველა და არა მაინცდამაინც მეცხრე ცაში არმოხვედრა.

2. იგივე შეხედულებაა გაგარებული *ვეფხისტყაოსანში* სამოგადლოდ. რუსთველის აზრით, ერთი მხრივ, წყველაა ადამიანისათვის ქვესკნელში მოხვედრა, მიწაში ღანთქმა, ე. ი. ზეცაში არმოხვედრა:

1. გეცუო, ღმერთმან მიწა მქმნას...

2. ... ქვესკნელს ვიყო დასანთქმარი... (134, 3).

მეორე მხრივ, ზეცაში მოხვედრა მხოლოდ რჩეულთა ხვედრია:

ვინცა მოკვდეს მეფეთათვის, სულნი მათნი ზეცას რბიან (443, 3).

3. რელიგიურ-ასტროლოგიური თვალსაზრისით, წმინდა, ნეგარ ადამიანებს საბოლოო სამყოფელი ზეცაში სხვადასხვა ცაზე ჰქონდათ. ანდა, სხვა შეხედულებით, ისინი მიისწრაფოდნენ ღმერთისაკენ საფეხურებრივ, ცათა მონაცვლეობით. “ღვთაებრივი კომედიის” ავტორმა მეოთხე ცაში იხილა ნეგარი ავგუსტინე, ღიონისე არეოპაგელი, ალბერტ დიდი, თომა აქვინელი და სხვები (შდრ. 52, გვ. 124). მეშვიდე ცაში – პეტრე ღამიანე და წმინდა ბენედიქტე; მერვე ცაში მოციქულები: პეტრე, იაკობი და იოანე (634). ზოგი მაჰმადიანი სწავლულის აზრით, ალლაჰი მერვე ცაში სუფევს, ზოგის აზრით კი მეცხრეში (510, გვ. 88).

ამგვარად, როგორც აღვნიშნეთ, მეცხრე ცაში არმოხვედრა არ არის წყველა. ცხრიდან არც ერთ ცაზე არმოხვედრა კი რელიგიურ-ასტროლოგიური წარმოდგენით მართლაც დიდი წყველა უნდა ყოფილიყო.

4. *ვეფხისტყაოსნის* მიხედვით, თვითონ ნესტანი არ ოცნებობს მაინცდამაინც მეცხრე ცაში ამაღლებაზე, ზეცაში წასვლა კი მის სანუკვარ ოცნებას წარმოადგენს. კერძოდ იგი მიისწრაფვის მზისაკენ, ე. ი. მეოთხე ცისაკენ (ყველა რელიგიურ-ასტროლოგიური შეხედულებით მეოთხე ცა არის მზის ცა). ამის თაობაზე იგი გარკვევით წერს ტარიელს ქაჯეთის ციხიდან:

“ღმერთსა შემევედრე, ნუთუ კვლა დამხსნას სოფლისა შრომასა,

ცეცხლსა, წყალსა და მიწასა, ჰაერთა თანა ძრომასა;

მომცეს ფრთენი და აფურინდე, მივჰხვე მას ჩემსა ნდომასა,

დღისით და ღამით ვჰხედვიდე მზისა ელვათა კრთომასა (1304).

მზე უშენოდ ვერ იქმნების, რათგან შენ ხარ მისი წილი,

განაღამცა მას ეახელ მისი ეგლი, არ თუ წბილი!

მუნა ვნახო, მადვე გნახო, გამინათლო გული ჩრდილი,

თუ სიცოცხლე მწარე მქონდა, სიკვდილი-მცა მქონდა

ტკბილი!” (1305)

5. დაბოლოს, ნესტანის ფიცში რომ აშკარად ერთმანეთთან დაპირისპირებულია მიწაში ღანთქმა სამოგადლოდ ზეცაში ამაღლებასთან და არა მაინცდამაინც მეცხრე ცაში

ამაღლებასთან, ამაზე ნათლად მიუთითებს ის გარემოებაც, რომ ფიცის ეს სახე პოემაში მეორე ანალოგიურ სიტუაციაშიც გვხვდება და იქაც სხვა სიტყვებით იგივე აზრია გადმოცემული. კერძოდ, თინათინიც ამგვარივე ფიცით აღუთქვამს ავთანდილს ერთგულებას:

“ფიცით გითხრობ: შენგან კიდე თუ შევირთო რაცა ქმარი,
მზეცა მომხედეს ხორციელი, ჩემთვის კაცად შენაქმარი,
სრულად მოვსწყდე სამოთხესა, ქვესკნელს ვიყო
დასანთქმარი”(134).

ნესტანის სიტყვები:

“გეცრუო, ღმერთმან მიწა მქმნას, ნუმცა ცხრითავე ვზი ცითა!”

და თინათინის სიტყვები:

“სრულად მოვსწყდე სამოთხესა, ქვესკნელს ვიყო დასანთქმარი” ერთი და იმავე აზრის შემცველია. მხოლოდ ნესტანის ენა უფრო ასტროლოგიურია, ხოლო თინათინისა – უფრო რელიგიური. ყურადღება უნდა მიექცეს იმ გარემოებასაც, რომ ორივე წყევლაში სულთა საბოლოო სამყოფელის საკითხი დგას და არა ცხოვრებიდან წასვლის (იხ. 287, გვ. 145).

ყოველივე ამის შემდეგ, ვფიქრობ ნათელია, რომ ნესტანი ამბობს: თუ გეცრუო, ღმერთმა მიწაში დამნთქას, სრულად მოვსწყდე ზეცას, ცხრავე ციდან ნურც ერთში ნუ მოვხვდებით.¹

ამგვარი სახის ფიციდან ისიც გამომდინარეობს, რომ ნესტანის აზრით, *მეცაში არსებობს ცხრა ცა*, არც მეტი და არც ნაკლები.

მაინც რომელია ეს ცხრა ცა, რა არის მათი სახელები და როგორი მიმდევრობითაა ისინი განლაგებული? – ამ კითხვაზე პასუხი *ვეფხისტყაოსანში* არ ჩანს, მაგრამ თუ დავეყრდნობით ძველ რელიგიურ-ასტროლოგიურ შეხედულებებს, ამ საკითხის გარკვევა არაა ძნელი; რადგანაც ზოგადრელიგიური და ქართული თვალსაზრისი ამ შემთხვევაში ერთმანეთს ემთხვევა. როგორც დანტე ალიგიერის, ასევე სულხან-საბას მიხედვით პირველი ცა არის მთვარის ცა, ანუ სულხან-საბას გერმინოლოგიით, ჭირანო, მეორე ცა – მერკურის ცა (ცორანო), მესამე ცა – ვენერას ცა (მელგარო), მეოთხე ცა – მზის ცა (კოჭიმელი), მეხუთე ცა – მარსის ცა (ჭიმჭიმელი), მეექვსე ცა – იუპიტერის ცა (კიმკიმელი), მეშვიდე ცა – სატურნის ცა

¹ “ნუმცა ცხრითავე ვზი ცითა” ხელნაწერებში A, B, C, D, F, M, O, U, V, Y ამგვარად იკითხება: “ნუმცა ცხრათავე ვზი ცითა” (403). შინაარსობრივად ორივე გამოთქმა ერთი და იმავეს ამბობს. გრამატიკულად “ცხრითავე ვზი ცითა” სავსებით კანონზომიერი ფორმაა ძველი ქართულისათვის: “ვზი” ზმნასთან სახელი “ცხრითავე ცითა” დგას მოქმედებით ბრუნვაში (იხ. 97, გვ. 260-261 – “ინაკით – ზის”). “ცხრათავე ვზი ცითა” შესაძლებელია გრამატიკულად. განსხვავებით *ცხრითავესაგან ცხრათავე* მრავლობითში დგას. ტექსტოლოგიურად რომელია რუსთველისეული, ძნელი სათქმელია. “ცხრათავე ვზი ცითა”-ს მხარს უჭერს უფრო სანდო ხელნაწერები A, B, C; მაგრამ “ცხრითავე ვზი ცითა”-ში ჩაქსოვილია უაღრესად ექსპრესიული ეფონიური კეთილზმონება (მახვილიანი ი-ს განმეორება).

(არბასკრო), მერვე ცა – ვარსკვლავთა ცა, მეცხრე ცა – პირველი მძვრელი ცა.¹

მართალია, *ვეფხისტყაოსანში* ზეციურ სფეროთა სახელები ჩამოთვლილი არ არის, მაგრამ პოემაში გვაქვს დასახელებული შვიდივე მნათობი, რაც მთავარია, სხვაგვარი რიგით. ავთანდილის ცნობილ ლოცვაში ზეციური ძალებისადმი (სტროფები 958-965) მნათობები ჩამოთვლილია თავისებური წყობით: მზე, სატურნი, იუპიტერი, მარსი, ვენერა, მერკური, მთვარე; ანუ, როგორც რუსთველი მათ უწოდებს: მზე, მუალი, მუშთარი, მარიხი, ასპიროზი, ოგარიდი და მთვარე. 965-ე სტროფში კიდევ ერთხელაა დაჯგუფებული ეს მნათობები და ამჯერადაც სულ სხვაგვარი რიგით. გმირი ასე ამთავრებს ლოცვას მნათობთა წინაშე:

“აჰა, მოწმობენ ვარსკვლავნი, შვიდნივე მემოწმებინ:
მზე, ოგარიდი, მუშთარი და მუალ ჩემთვის ბნდებინ,
მთვარე, ასპიროზ, მარიხი მოვლენ და მოწმედ მყვებინ,
მას გააგონენ, რანიცა ცეცხლნი უშრეგნი მღებინ”.

მოყვანილ სტროფში მნათობები ორ წყებად არიან წარმოდგენილნი. პირველ მათგანს ღღის მნათობი მზე სარღლობს, მეორეს კი – ღამის ღიდი მანათობელი მთვარე. მნათობთა სიმრავლიდან მზისა და მთვარის გამოყოფა საერთოდ დამახასიათებელია *ვეფხისტყაოსნისთვისაც* (სტრ. 837-840) და ასტროლოგიური შეხედულებებისთვისაც (466, გვ. 372). თითოეულ წყებათა შიგნით რიგი, მნათობთა თანმიმდევრობა ემყარება ისევ ზემოთ დამოწმებულ მნათობთა რიგს ავთანდილის ცნობილი ლოცვიდან ზეციური ძალებისადმი. მნათობები ორივე წყებაში მიმდევრობითაა ამოკრეფილი ამ რიგიდან, მხოლოდ შებრუნებით, აღმავალი ხაზით. მნათობთა ჩამოთვლას ამ შემთხვევაშიც, მიუხედავად იმისა, რომ იგი შებრუნებულია, მზე იწყებს. რუსთველოლოგიურ ლიტერატურაში შენიშნულია, რომ პირველ წყებაში მზესთან ერთად ის მნათობებია, რომლებიც ასტროლოგიურად ღღისით ითვლებოდნენ კეთილად, ხოლო მეორე წყებაში, რომლებიც სიკეთის მომნიჭებელნი ღამით იყვნენ (181, გვ. 90).

¹ სულხან-საბა მეცხრე ცად ასახელებს “მეორე მძვრელი ცა და მერმე პირველი მძვრელი ცა”. სამოგადოდ, უფრო ხშირად, ძველი რელიგიური წარმოდგენებით ღმერთის სამყოფელად მიჩნეულია უმაღლესი ცა, ანდა ღმერთი გაყვანილია ყველა ცის გარეთ, უფრო ზემოთ. დანგეც ღმერთის სამყოფელად უმაღლეს სფეროს აღიარებს. მას ანგელოზთა შორის, მაგრამ მაინც უფრო ზევით მიუჩნევს ადგილს (დანგე მეცხრე ცაში ხედავს ანგელოზთა ცხრა მბრუნავ წრეს და შორს დამაბრმავებლად მოკაშკაშე წერტილს – ეს ღვთაების ნათებაა). ამიგომაც ზოგიერთი კომენტატორი დანგესთან ათ ცასაც ითვლის. ამგვარი წარმოდგენის უნდა იყოს საბას უკანასკნელი ცაც. “თუ მეორე მძვრელ ცას” და “პირველ მძვრელ ცას” ცალ-ცალკე მივითვლით, მაშინ საბას დაყოფით ათ ცას მივიღებთ. თუმცა შესაძლებელია, რომ ამ “მეორე მძვრელ ცას” და „პირველ მძვრელ ცას“ საბა ერთ „მეცხრე სფეროში“ აერთიანებდეს, რადგანაც „პირველი მძვრელი ცის“ საბასეული განმარტება (“მერმე პირველი მძვრელი ცა, რომელიც... მსგავსი არს ბროლისა” – 695, გვ. 329) ნაწილობრივ ემთხვევა საბასეულ *მეცხრე ცის* განმარტებას (“ამას უწოდენ ბროლის ცასა” – 694, გვ. 473).

ამგვარად, ავთანდილის მნათობთა მიმართ ლოცვაში დაცული რიგი არ შეიძლება შემთხვევითი იყოს. ეს არის ვედრება შვიდი მნათობის მიმართ ცალ-ცალკე და, ბუნებრივია, აქ მნათობები დალაგებულნი იყვნენ გარკვეული, კანონზომიერი რიგით. ამ წყობაში მართლაც ჩანს მნათობთა ის რიგი, რომელიც დაკანონებული იყო პტოლემეაიოსის ასტროლოგიური მოძღვრებით: საგურნი, იუპიტერი, მარსი, მზე, ვენერა, მერკური, მთვარე. რუსთველთან ეს რიგი დარღვეულია მხოლოდ მზის მიმართ. მზე გრადიციული მეოთხე ადგილიდან გადასმულია პირველ ადგილზე. რამდენადაც რუსთველისეული რიგის უშუალო წყარო ძველ ასტროლოგიურ შეხედულებებში არა ჩანს (90, გვ. 266), მე ვფიქრობ, რომ აქ საქმე გვაქვს გრადიციულ ასტროლოგიურ წყობაში რუსთველის მიერ შეგანილ პოეტურ შტრიხთან. რა აძლევს პოეტს ამის საფუძველს, დანამდვილებით არა ჩანს. შეგვიძლია კი ვივარაუდოთ შემდეგი:

1. საფიქრებელია, რომ რუსთველს მზე გრადიციული მეოთხე ადგილიდან პირველ ადგილზე გადაჰყავს ამ მნათობისადმი სიმპათიის გამო (16, გვ. 5). რუსთველის პოეზიაში მზეს განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს. პოემა თავიდან ბოლომდე გამსჭვალულია მზის სიმბოლიკით (103). მზე ხილულ სამყაროში პოეტისათვის ყველაზე ამაღლებული და ღიალი არსებობს. ეს ქვეყანა მზითაა განათებული, მზე კი *ღვთაების ხაგია*. ე. ი. ამქვეყნიური სინათლე ღვთაებრივი ნათელია (1). გეციურ თაღმელაქ მზე უდიდესი და უბრწყინვალესია. ამიგომაც პოეტი მზეს მნათობთა შორის პირველ ადგილზე აყენებს. პოეტის დახასიათებით, იგი “უმძლესთა მძლეთა მძლეა” (სტრ. 958). ეს თვალსაზრისი კი ეთანხმება კაცობრიობის უძველეს წარმოდგენებს მზეზე (16, გვ. 5, 18). უფრო მნიშვნელოვანი, ჩემი აზრით, ის გარემოებაა, რომ მზე მნათობთა დასის მეთაურია ასტროლოგიური წარმოდგენებით. იგი არის ყველაზე ძლიერი და კეთილი ასტროლოგიური მნათობი (487, გვ. 248; 466, გვ. 372). ეს შეხედულებანი ჩაქსოვილია *ვეფხისტყაოსანშიც*. მნათობთა დასი, პოემის მიხედვით, მზის დასია (“მზისაცა დასთა დასული” – 34), ხოლო თვით მზე არის “მნათობთა უმეტესი” (1201). რამდენადაც ავთანდილის გალობა მნათობთა მიმართ ძირითადად ასტროლოგიური შინაარსისაა, მზის პირველ ადგილზე გადმოყვანაც უპირატესად ასტროლოგიური წარმოდგენებით უნდა იყოს განპირობებული (183, გვ. 163).

2. მზის პირველ ადგილზე გადაყვანის, ჩემი აზრით, ამ ძირითად მიზეზს თუ უგულებელვყოფთ, თუ მას პტოლემეაიოსის ასტროლოგიური რიგის შეცვლის საკმარის მოტივირებად არ მივიჩნევთ, მაშინ შეიძლება შემდეგ გარემოებასაც მიექცეს ყურადღება.

პტოლემეაიოსის ასტროლოგიური რიგი სამყაროზე გეოცენტრული შეხედულების საფუძველზეა აგებული. ეს რიგი სათავეს ქალღმერთს უძველესი ასტროლოგიური შეხედულებიდან იღებს და იგი, როგორც ვარაუდობენ, ცდომილთა ხილული სიჩქარეების პრინციპზეა დამყარებული (98, გვ. 49) ამ შეხედულებით სამყაროს ცენტრში დედამიწა ღვას და

მას თან ახლავს მისი თანამგზავრი მთვარე. ხოლო მგეს დედამიწის ადგილი უჭირავს. ამიტომაც, რომ ცანი დაღაგებულია ასეთი რიგით: მთვარე, მერკური, ვენერა, მზე, მარსი, იუპიტერი, სატურნი. რუსთველთან იგივე რიგი შებრუნებითაა წარმოდგენილი, მხოლოდ მნათობებს მზე წინამძღოლობს. მგის ამოყვანა ასტროლოგიაში გრადიციად ქცეული, ხოლო სინამდვილეში ფიქტიური მეოთხე ადგილიდან, თუ ამ ფაქტს პრინციპულ მნიშვნელობას მივანიჭებთ, არის მინიშნება სამყაროს გეოცენტრული სქემის დარღვევაზე.¹

როგორც აღვნიშნეთ, პოემაში საკუთრივ ცათა რიგი წარმოდგენილი არ არის, მაგრამ მნათობთა თავისებური მიმდევრობა კი გვაქვს. ხომ არ უნდა ვიფიქროთ, რომ პოეტის შეხედულებანი ცათა რიგზე თავისებური იქნებოდა? არა, გეციურ ძალთა მიმართ ლოცვაში წარმოდგენილ მნათობთა რიგს ცათა რიგში ვერ ავრევთ. ჯერ ერთი, პოემაში ცათა რიგი წარმოდგენილი არ არის და ვარაუდი, რუსთველს ცათა რიგზე თავისებური შეხედულება ექნებოდაო, მეთოდურად მეცნიერულ საფუძველს მოკლებულია. მეორეც, რუსთველი, მართალია, მნათობთა თავისებურ რიგს იძლევა, მაგრამ ეს ჯერ კიდევ არ არის საკმარისი, რომ მასზე ცათა თანმიმდევრობაზე ახალი შეხედულება დაემყაროს. დაბოლოს, პოემაში ერთგმის დამოწმებულია მეშვიდე ცა, რომელიც ყველა ნიშნით, თანახმად გრადიციული შეხედულებებისა, უნდა იყოს სატურნის ცა. ფრიდონი უყვება გარიელს:

“მოგჯერ მღვითკე მივიხედნი, წავსდგომოდი ამა გორსა;

მღვასა შიგან ცოგა რამე დავინახე, თუცა შორსა.

ეგრე ფიცხლა სიარული არას ძალ-უც მისსა სწორსა,

ვერად ვიცან, გონებასა გავეკვირვე ამა ორსა: (627)

ვთქვი: “რა არის, რას ვამსგავსო? მურინველია, ანუ მხეცი”.

ნავი იყო, გარ ეფარა სამოსელი მრავალ-კეცი;

წინა კაცნი მომიდვიდეს; თვალი ამაღ დავაცეცი,

მთვარე უჯდა კილობანსა, ცა მეშვიდე მასმცა ვეცი”(628).

ფრიდონი ფიქრობს, რას მიაშგავსოს ნახული სურათი (“ვთქვი: “რა არის, რას ვამსგავსო?”) და შეარჩევს მეშვიდე ცას ანუ სატურნის ცას. ნესტანის სატურნის ცასთან შედარება განპირობებულია, პირველ რიგში იმით, რომ სატურნი უშორესია მნათობთა შორის. და აი, შორს, უსაზღვრო მღვაში მანათობელი ნესტანი (“მღვასა შიგან ცოგა რამე დავინახე, თუცა შორსა”) პოეტმა შეადარა შუალამის წყვდიალში მანათობელ უშორეს “ლამის მგეს” – სატურნის ცას. მეორეც, ფრიდონი გაკვირვებული იყო სანახავით, მას ვერ გამოეცნო, თუ რას ხედავდა (“ვერად

¹ მცდარია შეხედულება, რომლის მიხედვითაც, რუსთველთან დაცული რიგი (გარდა მგისა) “არის ამ შვიდ მნათობთა რიგი მათი დედამიწიდან დაშორების მიხედვით” (16, გვ.5). არასწორია ისიც, რომ “ნამდვილად ამ რიგში (მანძილთა მიხედვით) მგეს მეოთხე ადგილი უნდა დაეჭირა, ვინაიდან მუალ, მუშთარ და მარის ჩვენგან მგეზე უფრო დაშორებულნი არიან” (16, გვ. 5; იხ. აგრეთვე 492). მინიმალური დაშორების დროს მარისი ანუ მარსი მგეზე უფრო შორს დედამიწიდან არ არის (583; 445; 98, გვ.52).ამავე დროს, ისიც მინდა დავძინო, რომ, ჩემი აზრით, რუსთველის პლანეტათა რიგში პელიოცენტრული სისტემის ნიშნები არ ჩანს.

ვიცან, გონებასა გავეკვირე ამა ორსა“; ეთქვი: “რა არის, რას ვამსგავსო? მფრინველია, ანუ მხეცი”). ასტროლოგიური შეხედულებით, სატურნი მიხნეულია ყველაზე იღუმალ, გამოუცნობ, საიღუმლო მნათობად. ამგვარად, ცათა რიგზე პოემაში გაკერით, მაგრამ მაინც, ტრადიციული ასტროლოგიური შეხედულებაა ჩაქსოვილი.

მაშასადამე, *ვეფხისტყაოსნის* კოსმოლოგიური სისტემით აღიარებულია ცხრა ცის არსებობა. მაშინ რატომღა იმოწმებს ნესტანი მეორე შემთხვევაში შვიდ ცას (“რისხვით მობრუნდა ბორბალი ჩვენ ზელა ცისა შვიდისა”)? ამ კონტექსტშიც ის აზრია გატარებული, რომ ჩვენზე შვიდივე ცის ბორბალი რისხვით მობრუნდაო; ე.ი. არ ღარჩა არც ერთი ცის ბორბალი, რომ ჩვენზე რისხვით არ მობრუნებულიყო. ხომ არ გამომდინარეობს აქედან რწმენა მხოლოდ შვიდი ცის არსებობაზე? და მაშასადამე, როგორც ზოგიერთი მკვლევარი ფიქრობს, პოემაში შემთხვევით ხომ არ არის ნახსენები ზოგჯერ შვიდი ცა და ზოგჯერ ცხრა ცა? არა. ასეთი დაშვება აშკარად მცდარია (მდრ. 253, გვ. 334).

არასწორადაა განმარტებული *ვეფხისტყაოსნის* „ცათა ბრუნვა“ რუსთველის კოსმოლოგიის მკვლევარის გ. თევზაძის მიერ (იხ. 84, გვ. 96-101). *ვეფხისტყაოსანში* ჩაქსოვილი ასტროლოგიური წარმოდგენა მიწივ მბრუნავ ცაზე, ცის სიმგრვლის წამოგრანაზე, ცის ბორბალის რისხვით მობრუნებაზე – გაგებულია როგორც მნათობთა დღე-ღამური მოძრაობა. დავუკვირდეთ, თუ როგორ განიმარტება ამ თვალსაზრისის კვალობაზე პოემის ორი სტრიქონი:

„არ ვიცი ღმერთი რას მიზამს, ანუ ცა მიწივ მბრუნავი“ (939, 4)

„ვინ ღირს-ა, თუ-მცა წყალობით ცა მიწივ მობრუნდებოდა!“ (1352,4).

«თქმა : „ცა მიწივ მბრუნავი“, ცხადია, გულისხმობს, – წერს კომენტატორი, – ცის უწყვეტლივ ბრუნვას, პოემაში ცის თაღის ხილული, ნიადაგ უწყვეტი ბრუნვა მიღებულია როგორც ბუნებაში რეალურად არსებული მოვლენა“» (84, გვ. 98). ყურადღება არაა მიქცეული იმ გარემოებაზე, რომ პოემაში საუბარია ცის *წყალობით* მობრუნებაზე, რასაც მხოლოდ ასტროლოგიური შინაარსი აქვს. ასევე ვარსკვლავურ განგებას გულისხმობს სიტყვები „არ ვიცი... რას მიზამს... ცა მიწივ მბრუნავი“, რამდენადაც სტროფში იმ ღვთაებრივი ჩანაფიქრის და ვარსკვლავთა განლაგებაში ჩაქსოვილი მოწვენადის ამოცნობაზეა საუბარი, რომელიც გმირს უნდა გარდახდეს თავს. *ვეფხისტყაოსნის* ცათა მიწივ ბრუნვა, ცის ბორბლის რისხვით ან წყალობით გარდაბრუნება გულისხმობს ასტროლოგიურ მნათობთა მიერ მეციურ ეგლთა ანუ მოღიაქოთა შორის თავიანთი პოზიციების დაუსრულებელ ცვალებადობას, რაც თავის მხრივ აღამიანთა ბედის შესაბამისი ბრუნვის მანიშნებლად ივლებოდა.

ასევე არსწორადაა განმარტებული *ვეფხისტყაოსნის* რისხვით *ცათა დატყდომა*. არის ცდა ამ გამოთქმის ნატურალისტური გაგებისა. მკვლევარს პოემიდან მოაქვს შემდეგი სტრიქონები :

„ქვეყანა ჩვენი არ აწყდეს, რისხვით არ დაგვტყდნენ ცანია“ (426, 3)

„ესე მესმა, დამტყდეს ცანი, რისხვა ღმრთისა ეცა გორთა“ (1172,4)

„კვლა ნუ მიქმ ერთგულობისა გამტყვლად, და-ცა-მლეწად“ (1483,4).

კომენტარი მოგანილი სტრიქონებისა ამგვარია : „თუმცა ეს სტროფებიც ასტროლოგიური შინაარსისაა, მაგრამ გამოთქმებს „ცა-მლეწელად“, „დამტყდეს ცანი“ საფუძვლად უნდა ედოს არისტოტელეს მიერ წარმოდგენილი თითქოსდა რეალურად არსებული გამჭირვალე ციური მაგერიალური სფეროები“ (84, გვ.100).

აქედან გამომდინარე მკვლევარი გვთავაზობს ზოგადი ხასიათის დასკვნასაც: „ყველა შემორე თქმულის გამო მიგვაჩნია, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ მნათობთა ხილული ღღელამური მოძრაობა არის გოგონას თვალთახედვითაა წარმოდგენილი“ (84, გვ.100).

რა თქმა უნდა, რუსთაველის „და-ცა-მღეწად“ არ გულისხმობს *ცის დაღეწვას*. ამ შემთხვევაში მკვლევარს ნაწილაკი „ცა“ აურევია არსებით სახელში „ცა“ („მეცა“). *და-ცა-მღეწელი* გიპიური ფორმია რუსთაველის პოეტური ენისათვის: ნაწილაკის ჩართვა მზნისწინსა და მზნის ფუძეს შორის („მე მივინდობ სისხლთა თქვენთა, შემოვისხამ, და-ცა-მწეთების“ – 1035,3; „თავსა გარდავჰკარ, მო-ცა-გჰკალ, დაგჰხსენ სოფლისა თმობასა“ – 911,4; „მშესა მთვარე შეეყაროს, დაილევის, და-ცა-ჰნების“ – 127,2; „დანა დაცა, მო-ცა-კვდა, დაეცა, გასისხლმდინარდა“ – 585,4; „შენმან მშემან, ვერვის მიჰხვდეს, მო-ცა-ვიდენ სამნი მშენი !“ – 1303,2; და სხვა მრავალი). არც *ვეფხისტყაოსნის* *ცის დაგყდომის* დამოწმება კმარა იმის სამტკიცებლად, რომ რუსთაველის წარმოდგენით ცა „რეალურად არსებული გამჭირვალე... მაგერიალური სფეროა“. *ცათა დაგყდომა თავზე* და მის მონაცვლედ *ცის თავზე დანგრევა* ან *ცის თავზე დაქცევა* ცნობილი ხატოვანი გამოთქმაა, რომელიც გვხვდება არა მხოლოდ რუსთაველთან და გულისხმობს დიდ უბედურებას, მძიმე მდგომარეობაში ჩაგარდნას (214, გვ.101; 198, გვ. 176).

დაბოლოს, განმარტავს რა პოემის 1414 სტროფის *ცის ბორბლისა და სიმგრვლის გარდაბრუნებას*, მკვლევარი ფიქრობს, რომ საუბარია მერვე ცაზე. იგი წერს: „ცათა სფეროების ყველა ძველ თეორიებში „პირველ მამოძრავებლად“, ანუ ცათა სფეროების ბრუნვის გამომწვევ მიზეზად მერვე ვარსკვლავთ ცა იყო დასახელებული. ამ ცის გავლენითა და მისი საკუთარი მოძრაობის საშუალებით ბრუნავდა მის შიგნით კონკრეტულად ჩალაგებული ყველა დანარჩენი ცის სფერო. მამასადამე, მხოლოდ ეს მერვე ცა იყო ისეთი, რომელიც დამოუკიდებლად მოძრაობდა და მხოლოდ ამ ცას შეეძლო წამოეწყო თავისი ნება-სურვილის მიხედვით რაიმე განსაკუთრებული მოძრაობა. ამდენად ღვთის წყრომის გამოვლინების საშუალება ციურ სფეროთა ბრუნვის გამგებელს – მერვე ცას გააჩნდა. ამიგომაც სწორედ ასეთი თვისებების მქონე ცისათვის უნდა მიემართა პოეტს“ (84, გვ. 99). საქმე ისაა, რომ რუსთაველთან არ ჩანს გაზიარებული ის კოსმოლოგიური მოდელი, რომლის მიხედვითაც სამყაროს ამოძრავებდა მერვე ცა. რუსთაველთან, ისევე როგორც საზოგადოდ ქრისტიანულ წარმოდგენებში, დაშვებულია უფრო მაღალი, მეცხრე – ანგელოზთა ცის არსებობა, ხოლო მეციური განგების ყოველი გამოვლინების საფუძვლად და საწყისად ღვთის ნებაა გამოცხადებული.

როდესაც რუსთაველი შვიდი ცის ბორბლის რისხვით მობრუნებაზე ლაპარაკობს, მას მხედველობაში აქვს ცხრა ციდან პირველი შვიდი ცა. ეს არის შვიდი მნათობის ცა. ასტროლოგიური შეხედულებებით, სწორედ ეს შვიდი მნათობი განაგებდა ადამიანთა ბედ-ილბაღს. ამ შვიდი მნათობის განლაგება თორმეტ მეციურ ბურჯში ანუ ზოდიაქოში ასახავდა მოკვდავთა ბედს. თუ შვიდივე მნათობი ანუ შვიდივე ცა რისხვით იყო მობრუნებული, ეს უდიდესი უბედურების მაუწყებელი იყო. ამ ასტროლოგიურმა შეხედულებამ თავისი ასახვა პოემა შუასაუკუნეების ფილოსოფიურ და რელიგიურ მოძღვრებებშიც. ეს შეხედულებანი მკვეთრად აღასახულია *ვეფხისტყაოსანშიც*.

პოემაში ნათლად ჩანს, რომ მეცაა როგორც წყალობის, ასევე რისხვის მომგვრელი ადამიანთათვის. მეცის ამ

დაუსრულებელ ბრუნვაში ერთი ღმერთის ნება აისახება. გმირებს სწამთ, რომ მათი ბედი ცაზეა მიწდობილი. ავთანდილი ეუბნება გარიელს: “არ ვიცი, ღმერთი რას მიზამს, ანუ ცა მიწვივ მბრუნავი” (939,4). პოემის ცა ხან წყალობის მთოველია (858,2), ხან კი იგი რისხვით გაღმობრუნდება ადამიანისაკენ (1174,3); ზოგჯერ კი დიდი ხნის რისხვის შემდეგ ისევ წყალობით მობრუნდება (1352,4). ყველა უბედურება, გმერთა აზრით, ცის რისხვით აიხსნება. ხატაელთა ღარაჯებს, დაინახეს რა გარიელის დიდი ლაშქარი, შიშის ბარი დაეცათ. “კელა მოგვხელნა რისხვით ცამან”-ო, დაიძახეს (452,2). ასმათმა ნესტანის დაკარგვის ამბის მბობა გარიელთან ამ სიგყვებით დაიწყო: “ღმერთმან სიმგრგვლე ცისა ჩვენთვის რისხვით წამოგრაგნა” (572,4). როდესაც ფატმანი ნესტანის მისგან წაყვანის ბრძანებას გაიგებს, ამბობს: “ესე მესმა, დამცედეს ცანი...” (1172,4). ხატაელები “ქვეყნის აწყდომას” თავზე რისხვით ცათა დაგყდომას უწოდებენ (426,3). გარიელი ნესტანის წინაშე ცას იფიცებს: “ცამცა მრისხავს, მზისა შუქნი ყოლა ჩემთვის ნუ შუქნია” (534,2). როსტევეანი ლოცავს თავის შვილს: “ცა-მცა ნუ შეგცვლის, მოგხვდების თვით მისებრ შეუცვლელობა!” (1544,3).

პოემაში ისიც ნათლად ჩანს, რომ, როდესაც ცათა დაუსრულებელ ბრუნვაზეა საუბარი, საქმე ეხება შვიდი მნათობის ცას. რადგანაც ღვთიური ნების მიხედვით მნათობები განაგებენ ამქვეყნიურ საქმეებს, სწორედ მათი განლაგება ზეციურ ბურჯებში გადააბრუნებს ზეცას მრისხანედ, ან წყალობის მფრქვეველად.

ქაჯეთის სამეფოს დიდი უბედურება დააგყდა თავს. გარიელმა, ავთანდილმა და ფრიდონმა ერთიანად ამოწყვიტეს ქაჯთა მხედრობა. ამ დიდ ფათერაკზე და სისხლისღვრაზე, როგორც აღვნიშნეთ, წინასწარმეგყველებდა ზეცა:

მაშინ ქაჯეთს მოიწია უსამომო რისხვა ღმრთისა:

კრონოს, წყრომით შეხედულმან, მოიშორვა სიგებო მზისა;

მათვე რისხვით გარდუბრუნდა ბორბალი და სიმგრგვლე ცისა,

ველნი მკვდართა ვერ იგეღეს, გადიადლა ჯარი მკვდრისა(1414).

მეორე მხრივ, ამავე ბრძოლაში გარიელს, ავთანდილსა და ფრიდონს ზეცა სწყალობდათ. ზეცაზე აღბეჭდილი იყო, რომ გმირებს მნათობები იცავდა, მათ ბედს შვიდივე მნათობი იფარავდა. რუსთველი პირდაპირ მიუთითებს:

მათ სამთა შვიდნი მნათობნი ჰფარვენ ნათლისა სვეგითა (1408).

ამგვარად, უდავოა, რომ ის შვიდი ცა, რომელთა ბორბლის რისხვით მობრუნებაზე წერს ნესტანი გარიელს, არის შვიდი მნათობის ცა, რომლებსაც მიაწერდა ასტროლოგიური შეხედულებები ამქვეყნიური ამბების განმგებლობას. ნესტანიც იმიტომ წერს შვიდივე ცის გადაბრუნებაზე, რომ ცხრა ციდან სწორედ ეს შვიდი ცა განაგებდა ადამიანთა ბედ-იღბალს.

მაშასადამე, *ვეფხისტყაოსანში* აღიარებულია ცხრა ცის არსებობა. ამ ცხრა ცას ახსენებს ნესტანი გარიელის წინაშე ფიცის დროს და ამბობს: ღაე, ცხრავე ცაზე ნუ ვიჯდომები, თუ გიცრუო, ე.ი. ღაე, ცხრა ციდან ნურც ერთში ნუ მოვხვდები, თუ გიღალატო. მაგრამ, რადგანაც ასტროლოგიურ-რელიგიური

შეხედულებებით ამ ცხრა ციდან მხოლოდ პირველ შვილს მიეწერებოდა ადამიანთა ბედ-იღბლის განმგებლობა ღვთაების ნების მიხედვით, ნესტანი სათანადო აღვილას იმოწმებს შვილ ცას და ამბობს, რომ ამ შვიდივე ცის ბორბალი ჩემზე რისხვით მობრუნდაო.

ვეფხისტყაოსნის ასტრალური სიმბოლიკის ერთი ნიმუში

(„ მზე მაბრუნებს, არ გამიშვებს...“)

ვეფხისტყაოსანი თავისი ძალზე ღრმა ასტრალური სამყაროთი მკვლევართა წინაშე მრავალ საკითხთა შორის ერთ უმთავრეს კითხვასაც ბადებს: რას ეფუძნება ამ მიმართულებით რუსთველის წარმოდგენები – ასტრონომიულ, თუ ასტროლოგიურ ცოდნას? საიდან ამოდის რუსთველი – ასტრონომიული დაკვირვებებიდან, თუ ასტროლოგიური მოდელებიდან? რაზე მიგვანიშნებს *ვეფხისტყაოსნის* ასტრალური სამყარო – ასტრალურ განზომილებებზე, თუ ასტრალურ სიმბოლიკაზე? უნდა გავითვალისწინოთ, რომ შუა საუკუნეებში ასტრონომიული ცოდნა ასტროლოგიურისგან გამიჯნული ნაკლებად იყო. ასევე ისიც, რომ ასტროლოგია თავისთავად ასტრონომიულ ცოდნასაც ემყარებოდა; ხოლო ასტრონომიულის კატეგორიული გამიჯვნა ასტროლოგიურისგან ახალი საუკუნეების და ახალი მეცნიერების მონაპოვარია. ასე რომ, ამთავითვე ნათელია: *ვეფხისტყაოსნის* ასტროლოგიური ნაკადი იმთავითვე ასტრონომიულ ცოდნასაც შეიცავს. მაგრამ დასმული კითხვა იმ არსებითს ეძიებს რუსთველის კოსმოლოგიურ ნააზრევში, რომელსაც პოეტი ემყარება. *ვეფხისტყაოსნის* ასტრონომიული ცოდნა – ასტრალური დაკვირვებებია, თუ გრადიციული ასტროლოგიური მოდელები და ასტრალური სიმბოლიკა? მინდა, ამ კითხვაზე პასუხი გავცე *ვეფხისტყაოსნის* ერთი ასტრალური მეტაფორის კომენტარებით და მასზე დაფუძნებული ერთი გამოკვლევის განხილვით.

ტარიელს მეორედ განშორებული ავთანდილი შორეული ქვეყნისაკენ – ფრიდონის სამეფოსაკენ გაემგზავრა. მარგოდ დარჩენილი მოყმე კაეშანმა მოიცვა. თვალი ზეცისკენ აღაპყრო; მზეს, მთვარეს, მნათობებს შეევედრა. უამბო მათ საკუთარ უნაპირო სევდაზე, გულისტკივილზე, დახმარება შესთხოვა. სხვა მნათობთა რიგში გმირმა ყურადღება მერკურზე შეაჩერა. მერკურის ანუ ოგარიდის ბედი საკუთარ ბედს ამსგავსა: მზის სხივებით შებოჭილი და დამწვარი მნათობის ხილვამ თავისი

მწველი მზე – თინათინი მოაგონა და მწიგნობართა მფარველ
ცთომილს საკუთარი უბედობის აღწერა სთხოვა:

„ოგარიდო, შენგან კიდე არვის მიგავს საქმე სხვასა:
მზე მაბრუნებს, არ გამიშვებს, შემიყრის და მიმცემს წვასა;
დაჯე წერად ჭირთა ჩემთა, მელნად მოგცემ ცრემლთა გბასა,
კალმად გიკვეთ გაწლობილსა განსა, წვრილსა ვითა თმასა” (963).

ციცირებულ სტროფში რუსთველის შექმნილი მხატვრული
სახე ასტრალური სიმბოლიკის იშვიათ ნიმუშს წარმოადგენს.
მერკური ბრუნავს ორბიტაზე, რომელიც მზესთან ყველაზე
ახლოსაა. მისი დაშორება მზისაგან დედამიწასა და მზეს შორის
მანძილის მხოლოდ 0,39 ნაწილს შეადგენს. ამიგომაც იგი
შეიძლება წარმოდგენილ იქნას მნათობად, რომელიც
განუწყვეტლივ მზეში კიაფობს, მის სხივებში მიიკვლევს გზას და,
როცა იგი ორბიტის იმ ნაწილშია, რომელიც დედამიწიდან
დამკვირვებლის წარმოდგენით, ახლოსაა მზის დისკოსთან, მზეში
იწვის. ამ სახეში პოეტმა საგროფოს ცეცხლით დამწვარი მიჯნური
დაინახა: მზე – საგროფო არ უშვებს მიჯნურს, იზიდავს და წვავს...
ასე მეორდება მიწივ და უსასრულოდ.

გარდა ასტრალური სიმბოლიკისა, ციცირებულ სტროფში
ერთგვარი ასტრონომიული საფუძველიც ჩანს: თითქოსდა
მითითებულია, რომ პლანეტა მერკური მზის ირგვლივ ბრუნავს:
ავთანდილს, ისევე როგორც ოგარიდს, აბრუნებს მზე. როგორც
ცნობილია, შუა საუკუნეებში გავრცელებული თვალსაზრისის
თანახმად, სამყაროს ცენტრში დედამიწა იყო
მოთავსებული. მნათობები, მათ შორის მზეც, მიჩნეული იყო, რომ
ბრუნავდნენ დედამიწის ირგვლივ¹. ამიგომ, გეციურ მნათობთა
განლაგების ამგვარ სისტემას გეოცენტრული ეწოდება.
რუსთველი ამ საზოგადო წარმოდგენებისგან განსხვავებით, ამ
სტროფის თანახმად, თითქოსდა აღიარებს, რომ პლანეტა
მერკური მზის ირგვლივ ბრუნავს. ამ გარემოებამ ზოგიერთ
მკვლევარს აფიქრებინა, რომ პოემაში იგრობოდა
ჰელიოცენტრიზმის ნიშნები. სხვებმა კი ეს სტროფი საკმარისად
მიიჩნიეს იმის სამტკიცებლად, რომ რუსთველი
ჰელიოცენტრისგია (264; 87; 83).

მერკურისა და მზის აღნიშნული ურთიერთობა გახდა
ამოსავალი მთელი იმ თავისებური თვალსაზრისისა რუსთველის

¹ თუმცა მზისა და დანარჩენი მნათობების დედამიწის ირგვლივ
ბრუნვა განსხვავებულად ჰქონდათ წარმოდგენილი: თუ მზე დედამიწის
ირგვლივ უშუალოდ შემოწერს წრეს, მნათობები ორმაგ მოძრაობას
ასრულებენ – მოძრაობენ მცირე წრეზე, თითოეული რაღაც ცენტრის
ირგვლივ, ხოლო ეს ცენტრი თავის მხრივ გარს უვლის დედამიწას (224,
გვ. 5).

კოსმოლოგიურ შეხედულებებზე, რომელიც ჩამოყალიბებულია გიორგი თევზაძის წიგნში „რუსთველის კოსმოლოგია“¹. მკვლევარი ამგვარად მსჯელობს: ზემოთ მოყვანილ სტროფში მითითებულია მერკურის მზის გარშემო ორბიტალურ მოძრაობაზე (გვ. 53-54, 131-132). მკვლევარი ფიქრობს, რომ რუსთველის აზრით, გარდა მერკურისა, მზის ირგვლივ მოძრაობს კიდევ ოთხი პლანეტა: ვენერა, მარსი, იუპიტერი და სატურნი. აქედან გამომდინარე, რუსთველის წარმოდგენით, სამყაროს ცენტრში დგას დედამიწა, რომელსაც ირგვლივ უვლის მთვარე და მზე. მზე თავის მხრივ აბრუნებს თავის ირგვლივ დანარჩენ ხუთ მნათობს. ამ წარმოდგენაზეა დამყარებული რუსთველის მნათობთა რიგი, რომელიც ასახავს დედამიწიდან მნათობთა მაქსიმალურ დაშორებას (გვ. 74, 110). ასეთ კოსმოლოგიურ სისტემას ეწოდება გეო-ჰელიოცენტრული სისტემა. რუსთველის მოღვაწეობიდან 400 წლის შემდეგ დასავლეთ ევროპაში *გიხო ბრაჰე* მივიდა იმავე დასკვნამდე და წარმოადგინა გეო-ჰელიოცენტრული სისტემის დასაბუთება (გვ. 117-121). უფრო მეტიც, რუსთველს ესმოდა ციურ სხეულთა წრიული და ელიფსური მოძრაობის მიზეზები, რაც უცნობი იყო თვით კოპერნიკისა და გიხო ბრეჰესათვისაც (გვ. 131). ესაა მნათობის მოძრაობის ინერციული ძალისა და მზის მიზიდულობის ძალის ურთიერთობა, რაც ჩანს მზისა და მერკურის ურთიერთმოქმედებაში – „არ გაშიშვებს“ (გვ. 110). ეს დიდი სიახლე ასტრონომიული მოძღვრების ისტორიაში რუსთველის სახელთან უნდა იქნას დაკავშირებული, რამდენადაც, როგორც წყაროებიდან ჩანს, XII საუკუნის საქართველოში პლანეტათა გრადიციული, გეოცენტრული სისტემა იყო ცნობილი და პოპულარული. მაშასადამე, რუსთველს თვით უწარმოებია ხანგრძლივი და ძალზე ეფექტური ასტრონომიული დაკვირვებანი. ამდენად იგი ამ დიდი ასტრონომიული მიღწევების ავტორადაც უნდა ვაღიაროთ (გვ. 133).

ასე რომ, ჩამოყალიბდა ორი დებულება *ვეფხისტყაოსნის* კოსმოლოგიიდან: რუსთველი ლაპარაკობს მერკურის ორბიტალურ ბრუნვაზე მზის გარშემო და რუსთველისეული მნათობთა რიგი გეო-ჰელიოცენტრული სისტემისაა.

დავიწყოთ პოემისეულ მნათობთა რიგის საკითხით. მკვლევარის აზრით, ცთომილთა მიმართ ავთანდილის ცნობილ ვედრებაში (სტროფები: 958-965) წარმოდგენილი რუსთველისეული მნათობთა რიგი ამგვარია: მუალი, მუშთარი, მარისი, ასპიროზი, ოგარიდი, მზე, მთვარე. სინამდვილეში კი ავთანდილის ცნობილ ვედრებაში თითოეული მნათობისადმი ცალ-ცალკეა მიმართვა, რომელიც მართლაც იძლევა გარკვეულ რიგს და იგი ასეთია: მზე, მუალი (სატურნი), მუშთარი (იუპიტერი),

¹ ეს წიგნი პირველად 1979 წელს გამოიცა, მეორედ – 1984 წელს. წინამდებარე ნარკვევში გვერდები პირველი გამოცემითაა მითითებული, რამდენადაც ნარკვევი 1980 წელსაა დაწერილი. მისი გადამუშავებისას გავითვალისწინეთ ამ წიგნის გარშემო გამართული პოლემიკა.

მარიხი (მარსი), ასპიროზი (ვენერა), ოგარიდი (მერკური), მთვარე. მკვლევარი ცდილობს არსებითი კორექტივი შეიტანოს ამ წყობაში. მისი აზრით, მზისადმი ვედრება არ იწყებს მნათობთა ჩამოთვლას, რადგანაც მნათობთა დასახელება ავთანდილს მაშინ უნდა დაეწყო, როცა ცაზე ისინი გამოჩნდებოდნენ. ავთანდილის მზისადმი მიმართვის დროს კი დღეა, გმირი ტარიელს ახლად განშორებულია (ავთანდილი ტარიელს დილით დაშორდა და ფრიდონისკენ გაემართა), „ცაზე მხოლოდ ერთი ციური სხეულია – მზე. ასე რომ, როგორღა შეიძლება პლანეტათა ჩამოთვლაზე ლაპარაკი?“ (გვ. 70).

ამგვარად, მკვლევარი თავისი პოზიციის საყრდენად იღებს დებულებას, რომელზედაც, *ვეფხისტყაოსნის* მიხედვით, აღნიშნულ ეპიზოდში („წასვლა ავთანდილისაგან ფრიდონისასა“) არავითარი მინიშნება არ არის¹: „ვედრების წარმოქმნის სურათი უნდა იყოს რეალური“ (გვ.69), რაც იმას ნიშნავს, რომ ავთანდილი უნდა ევედრებოდეს იმ მნათობს, რომელსაც ზეცაზე უშუალოდ ხედავს. ამიტომაც, მკვლევარის აზრით, ავთანდილის ვედრება მზისადმი („აჰა, მზეო, გეაჯები...“) დღისით მოხდა; ხოლო უშუალოდ მომდევნო სტროფი, ვედრება სატურნისადმი („მო, ზუალო...“), ავთანდილმა ღამით წარმოთქვა: „მზის ჩასვლიდან 2,5 საათის შემდეგ, თბილისის დროით 20 საათსა და 31 წუთზე“, როდესაც „აღმოსავლეთით, ჰორიზონტზე პირველად პლანეტა სატურნი გამოჩნდება“ (გვ. 71). იმისათვის, რომ მომდევნო სტროფი გალობისა ავთანდილს იმავე ღამეს წარმოათქმევინოს, მკვლევარი კალენდარში ეძებს ისეთ ღამეს, როცა ცის თაღზე ყველა მნათობია და აღმოაჩენს კიდეც. 1966 წლის 15 აგვისტოს ღამით ყველა მნათობი ჩანდა ცაზე. რამდენადაც „ამგვარი ციური მოვლენები მარად ბუსტად განმეორებადია“ (გვ. 70), მკვლევარის აზრით, ავთანდილი უგალობდა მნათობებს ერთ-ერთ ასეთ ღამეს. ამგვარად, სატურნისადმი გალობის შემდეგ მომდევნო სტროფის წარმოსათქმელად ავთანდილი ექვსი საათი ელოდებოდა ცაზე იუპიტერის გამოჩენას. „ამის შემდეგ ღამის 2 საათსა და 37 წუთზე ამოვა კაშკაშა პლანეტა იუპიტერი... ავთანდილი სატურნის შემდეგ იუპიტერს მიმართავს“ (გვ. 71). იუპიტერს მარსი მოსდევს და ასე შემდეგ... მაგრამ, სამწუხაროდ, არც 1966 წლის 15 აგვისტოს ღამით ამოსულან ცაზე მნათობები იმ მიმდევრობით,

¹ *სხვა შემთხვევაში* პოეტის მიერ მართლაცაა მითითებული იმ ემოციაზე, რომელსაც გმირში მნათობთა უშუალო ხილვა იწვევს. კერძოდ, სხვა კარში – „წასვლა ავთანდილისაგან ტარიელის შეყრად მეორედ“, სადაც ავთანდილის განწყობას პოეტი ამგვარად ახასიათებს: „ღამე აღხენდის, დღე სჯიდის, ელის ჩასვლასა მზისასა“ (841), ისიცაა აღნიშნული, რომ გმირს ამშვიდებდა ვარსკვლავთა უშუალო ჭვრეტა და მათთან საუბარი:

„რა შეუღამდის, ვარსკვლავთა ამოსვლა ეამებოდის,

მას ამსგავსებდის, ილხენდის, უჭვრეტდის, ეუბნებოდის“ (839).

ასე რომ, თუ განსახილველ ეპიზოდში გმირის მნათობისადმი ვედრების წინა პირობა ამ მნათობის უშუალო ხილვა იყო, ამაზე შესაბამის კონტექსტში რაიმე მინიშნება იქნებოდა.

რა რიგიც ავთანდილის ამ გალობაშია წარმოდგენილი. და მკვლევარი დაუშვებს კიდევ ერთ საყრდენ დებულებას, რომელზედაც არათუ განსახილველ ეპიზოდში, არამედ პოემის მთელ ტექსტშიც კი არავითარი მინიშნება არაა: ავთანდილის მიერ მნათობთა დასახელების „რიგი უნდა ექვემდებარებოდეს მათ სიჩქარეთა ეფექტის კანონს“ (გვ. 69). ამიტომაც ავთანდილი აღარ შეევედრა „მარსის შემდეგ ღამის სამ საათსა და 9 წუთზე“ (გვ. 71) ამოსულ მთვარეს, დაელოდა ვენერას გამოჩენას და მას უგალობა. არც შემდეგ მიაპყრო ყურადღება მთვარეს. „ის უცდის მერკურის გამოჩენას ცაზე, ამჯერად ყურადღების გარეშე გოვებს მთვარეს და ვენერას შემდეგ მთვარეს კი არა, მერკურს უგალობებს“ (გვ. 72).

ამ მეთოდით აღმოაჩინა მკვლევარმა ავთანდილის გალობაში მნათობთა ის რიგი, რომელიც გიხო ბრაჰეს მიერ XVII საუკუნის დასაწყისში ჩამოყალიბებული გეო-ჰელიოცენტრული სისტემისათვის არის დამახასიათებელი. ვფიქრობ, ციგაცია გაგვიგრძელდა, ამგვარი საყრდენი პოზიციით (მხატვრული ნაწარმოების პერსონაჟის მოქმედების ყოველი ღეგალის რეალურად, ბუნებაში კონკრეტულად არსებულ ფაქტად მიჩნევა) შუასაუკუნეების ეპოსის კვლევა საზოგადოდ შეუძლებელია.

მნათობთა მიმართ ავთანდილის ცნობილი ვედრება მზისადმი მიმართვით იწყება (181, გვ. 87). ეს აშკარად ჩანს იქიდან, რომ მნათობთადაც ვედრებას აქვს თავისი დასაწყისი, იმის აღმნიშვნელი, რომ გმირი გეციურ მნათობთადაც იწყებს მიმართვას (958): „მიმავალი ცასა შესვლის“ და შემდგომ თითო სტროფი ეძღვნება ყოველ მნათობს, რასაც მოსდევს გმირის მიერ მნათობთა სიმჰათიის ასტროლოგიური ამოკითხვა და ამდენად ვედრების დასრულებაზე მითითება. „აჰა, მმოწმობენ ვარსკვლავნი, შვიდნივე მემოწმებიან“ (965).

ავთანდილის ამ ცნობილ ვედრებაში მნათობთა რიგი ამგვარია: მზე, საგურნი, იუპიტერი, მარსი, ვენერა, მერკური, მთვარე (181, გვ. 85–87). ეს რიგი შუა საუკუნეებში საზოგადოდ, და კერძოდ, XII საუკუნის საქართველოში ცნობილი რიგია (იხ. „ეგლთა და შუდთა მნათობთათჳს“ – 639, გვ. 38, 39), რომელიც საწყისს ანგიკური ეპოქიდან, კერძოდ, ჰგოლემაიოსის ასტრალური სისტემიდან იღებს. მხოლოდ მას ახასიათებს ერთი სპეციფიკა: თუ ამ გრადიციულ მნათობთა რიგში მზეს მეოთხე ადგილი უკავია, რუსთველისეულ ჩამოთვლაში იგი თავშია გადმოგანილი. ამის მიზეზებზე რუსთველოლოგიურ ლიტერატურაში მითითებულია (183, გვ. 163; 289 გვ. 100–101).

საზოგადოდ უნდა აღინიშნოს, რომ *ვეფხისტყაოსნის* ასტრალურ სამყაროს თუ არაგენდენციური, წინასწარ შემუშავებული თვალსაზრისის გარეშე შევხედავთ, შეუძლებელია არ შევნიშნოთ, რომ, პოემის მიხედვით, მნათობთა ყოველი სრული ჩამოთვლის წინ მზე უნდა იდგეს, რამდენადაც, რუსთველის მიხედვით, მნათობთა დასი „მზის დასია“ (სტრ. 34), ხოლო თვით მზე არის „მნათობთა უმეტესი“ (სტრ. 1201). ამ თვალსაზრისით გადამწყვეტი მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს

ავთანდილის გალობის უკანასკნელ სტროფს. ამ სტროფში შვიდივე მნათობი კიდევ ერთხელაა ჩამოთვლილი, თანაც სხვაგვარი თანმიმდევრობით. მაგრამ ამ თანმიმდევრობაში უცვლელადაა გატარებული იგივე პრინციპი: მზე მნათობთა სათავეში დგას, მზით იწყება მნათობთა ჩამოთვლა:

„აჰა, მმოწმობენ ვარსკვლავნი, შვიდნივე მემოწმებიან:
მზე, ოგარიდი, მუშთარი და ზუალ ჩემთვის ბნდებიან,
მთვარე, ასპიროზ, მარიხი მოვლენ და მოწმელ მყვებიან,
მას გაავონნენ, რანიცა ცეცხლნი უშრეგნი მდებიან” (965).

ასე რომ, *ვეფხისტყაოსანში* შვიდივე მნათობი ერთად მხოლოდ ორგზისაა ჩამოთვლილი. ერთხელ თითოეულ მნათობს თითო სტროფი ეძღვნება, მათ შორის პირველი სტროფი მზისადმია განკუთვნილი. მეორედ, შვიდივე მნათობი ერთ სტროფშია დასახელებული და, მიუხედავად იმისა, რომ მნათობთა რიგი სხვაგვარია, მზე მაინც პირველ ადგილზე დგას. ვფიქრობ, ღასკვნა არ შეიძლება ეჭვს იწვევდეს: *ვეფხისტყაოსანში* მნათობთა ჩამოთვლა ყველა შემთხვევაში მზით იწყება. და თუ რუსთველისეულ მნათობთა რიგზე ვლაპარაკობთ, ეს რიგი უნდა გაავივიფოთ პოეტის მიერ მნათობთა ჩამოთვლასთან. მნათობთა სხვა არავითარი რიგი პოემაში არ ჩანს.

იმისათვის, რომ მნათობთა რიგში მზეს ადგილი მერკურსა და მთვარეს შორის მიეჩინოს, გ. თევზაძეს კიდევ ერთი ახალი პრინციპი შემოაქვს, რომელზეც აგრეთვე არავითარი მითითება, ან მინიშნება არ ჩანს პოემის ტექსტში. მისი აზრით, პოემისეული მნათობთა რიგის დასადგენად სავალდებულო არაა, რომ თითოეულ მათგანს ევედრებოდეს გმირი. საკმარისია მათზე მითითება. 963-ე სტროფში კი მერკურის გარდა მზეც არის ნახსენები: „მზე მაბრუნებს, არ გამიშვებს, შემყრის და მიმცემს წვასა...”. მაშასადამე, მნათობთა რიგში მზის ადგილი მერკურის შემდეგაა (გვ. 73). ეს პრინციპი რომ არ გამოდგება ავთანდილის ევდრებაში მნათობთა რიგის დასადგენად, იქიდანაც ჩანს, რომ მზე დასახელებულია შემდგომ 964-ე სტროფშიც მთვარესთან ერთად:

„მო, მთვარეო, შემბრაღე, ვილევო და შენებრ ვმჭლდები,
მზე გამავსებს, მზევე გამლევს, ზოგჯერ ვსხვდები, ზოგჯერ
ვწუღდები”.

გამოდის, რომ ამ რიგში მზეს ორი ადგილი ჰქონია: ერთი – მერკურის შემდეგ, მეორე კი მთვარის შემდეგ. ამით ევდარ მივიღებთ ტიხო ბრაჰეს სისტემისეულ რიგს! ამ გარემოებას მკვლევარი სათანადო ყურადღებას არ აქცევს, რაზედაც მიუთითებს კიდევ (244, გვ. 173). ალბათ ფიქრობს, რომ ამის საფუძველს მას აძლევს რუსთველისეული მნათობთა რიგის დასადგენად მის მიერ მომარჯვებული კიდევ ერთი პრინციპი, რომელზეც ასევე არავითარი მინიშნება არაა *ვეფხისტყაოსნის* ტექსტში: თუ მნათობისადმი ორჯერაა მიმართვა, მაშასადამე, ამ ადგილას პლანეტათა თანმიმდევრულ ჩამოთვლას ადგილი არა აქვს (გვ. 70).

ახლა კი იმას დავაკვირდეთ, თუ როგორ დაამტკიცა მკვლევარმა, რომ, რუსთველის აზრით, საგურნი, იუპიტერი და მარსი მზის ირგვლივ ბრუნავენ, ხოლო მთვარე და დედამიწა კი არა. იგი ეყრდნობა თავისსავე დაუმტკიცებელ ლებულებას:

ვეფხისტყაოსნის მიხედვით, მერკური და ვენერა მზის ირგვლივ ბრუნავენ. ამავე დროს ხედავს, რომ, რუსთველის ზრით, მზეს მნათობთა შორის განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს, იგი მათზე მოქმედებს. მკვლევარი ფიქრობს, რომ მზის ეს მოქმედება დასახელებული სამი მნათობისადმი ისეთივე უნდა იყოს, როგორიცაა მისი ქმედება მერკურისა და ვენერასადმი და ასკვნის: „ყველა ეს მოსაზრება, ვფიქრობთ, საკმაოდ მძლავრ არგუმენტს წარმოადგენს, რათა ვირწმუნოთ, რომ, რუსთველის აზრით, ისე, როგორც მერკური და ვენერა, მარსი, იუპიტერი და საგურნიც მზის გარშემო უნდა მოძრაობდნენ” (გვ. 93). ასე უსაბუთოდ „დამტკიცდა”, რომ რუსთველმა 400 წლით ადრე კოპერნიკამდე აღმოაჩინა ხუთი მნათობის მზის ირგვლივ მოძრაობა. ისმის კითხვა: რატომ გამოირიცხავს მონოგრაფიის ავტორი რუსთველისეული წარმოდგენებიდან დედამიწისა და მთვარის მოძრაობას მზის ირგვლივ? მკვლევარი ერთი მხრივ ემყარება პოემის სტროფებს, რომლებშიც მზე დახასიათებულია როგორც „უმძლესთა მძლეთა მძლე” (958), „მნათობთა მამაგრობელი” (1448); პოემის სიტყვებს, რომ მზეს მორჩილებს „მეცხერი მნათობია, რაცა სადა” (136) და, აქედან გამომდინარე, მიიჩნევს, რომ ეს მნათობები მზის ირგვლივ ბრუნავენ. მაგრამ, ამავე დროს, თვლის, რომ ყველა ციური სხეული არ შედის იმ მნათობებში, რომლებიც მზეს ემორჩილება. იგი წერს: „ვფიქრობთ, *ვეფხისტყაოსანში* ისეთ სხეულად, რომელზეც მზის გავლენა არ არის ნაგულისხმევი, დედამიწაა მიჩნეული. მართლაც, მთელ გექსტში არსად არ არის მოცემული ისეთი გამოთქმა, რომელიც მიგვანიშნებდეს ქვეყნის ცენტრში მდებარე დედამიწაზე მზის მაგიური ძალის გავლენას... პოემის მიხედვით, მზის „მძლეთა მძლეობა” მთვარეზეც არ ვრცელდება. მთვარის მოძრაობა, მისი ფაზების წარმოქმნა, ასტრალური სურათები პოემაში იმგვარადაა აღწერილი, რომ ვერსად ვერ ნახავთ ისეთ გამოთქმას, რომელიც მიუთითებდეს მზის „მძლეთა მძლეობას” მთვარის ყოფაზე, მის მიმოქცევაზე” (გვ. 89). მკვლევარის ეს კატეგორიული განცხადება *ვეფხისტყაოსნის* ტექსტით არ მტკიცდება. პირიქით, პოემაში მზის გავლენა მითითებულია ზოგადად ყველა მნათობის მიმართ:

„კვლაცა ჰკადრა: „აჰა, მგეო, ღმერთმან რათგან მზედ დაგბადა,
მით გმორჩილობს, *მეცხერი მნათობია რაცა სადა*” (136).

ხოლო კონკრეტულად – მხოლოდ მერკურის და მასთან ერთად დედამიწისა და მთვარის მიმართ: მზის გავლენის შენიშვნა ჩვენი პლანეტის ცხოვრებაზე, ვფიქრობ, მზის დედამიწაზე მოქმედების აღიარებაა:

„თუ ერთისა მოშორება მზისა ზამთრის გაგვამციენებს“... (957)
„ვარდი ვერ არის უმზეოდ; იყოს დაიწყებს ჭნობასა“... (887).

მზის მთვარეზე მოქმედება კი პოემაში უშუალოდაა მითითებული (კერძოდ, აღნიშნულია მზის გავლენა სწორედ მთვარის ფაზების წარმოქმნაზე):

„მო, მთვარეო, შემიბრალე, ვილევო და შენებრ ვმჭლდები,
მზე გაშავსებს, მზევე გამლევს, ზოგჯერ ვსხვდები, ზოგჯერ
ვწვლდები“... (964).

ასევე თავისებურია მკვლევარის ლოგიკა რუსთველის პოემის მიხედვით მზის ირგვლივ ვენერას მოძრაობის დამტკიცებისას: ვენერასა და მერკურს სივრცეში მსგავსი განლაგება გააჩნიათ. რუსთველმა დაახასიათა ერთი მათგანის, მერკურის, მოძრაობა (იგი მოძრაობს მზის ირგვლივ), მაშასადამე, იგი აღიარებს მეორეს, ვენერას, მოძრაობასაც მზის მიმართ (გვ. 55). მკვლევარი აღარ ეძიებს იმას, *მითითებულია თუ არა ვეფხისტყაოსანში*, რომ მერკურსა და ვენერას ზეციურ თაღზე ერთმანეთის მსგავსი განლაგება აქვთ. ამ ფაქტის კონსტატირების გარეშე კი მკვლევარის მსჯელობა ლოგიკურ ძალას კარგავს. უფრო მეტიც, *ვეფხისტყაოსანში* ისაა მინიშნებული, რომ ზეციურ თაღზე მერკურის მსგავსი პოზიცია და მოძრაობა არც ერთ სხვა პლანეტას (ე.ი მათ შორის ვენერასაც) არ ახასიათებს:

„ოგარიდო, შენგან კიდე არვის მიგავს საქმე სხვასა:
მზე მაბრუნვებს, არ გამიშვებს, შემოყრის და მიმცემს წვასა“...
(963).

ეს გარემოება მკვლევარს, როგორც ჩანს, ერთგვარად აუიქრებს და გამოსავალს ეძიებს, ფიქრობს, რომ ეს სხვა მნათობები, რომლებსაც ოგარიდის მოქმედება არ ჰგავს, უნდა იყოს, არა მნათობები, რომლებსაც მიმართავს და ევედრება ავთანდილი, არამედ „უძრავი“ ვარსკვლავები, რომლებსაც მზე მართლაც არ აბრუნებს (გვ. 56). არც ამგვარ ვარაუდზე იძლევა *ვეფხისტყაოსნის* ტექსტი არავითარ მინიშნებას.

ასე რომ, რუსთველის პოემაში გეო-ჰელიოცენტრული სისტემა არ ჩანს.

დავუბრუნდეთ ისევ ოგარიდისა და მზის ურთიერთობას. როგორც ვხედავთ, *ვეფხისტყაოსანში* არ ჩანს არც ჰელიოცენტრული და არც გეო-ჰელიოცენტრული სისტემა. პოეტის წარმოდგენები ზეციურ სამყაროზე უპირატესად თავსდება იმდროინდელ საქართველოში და საზოგადოდ მსოფლიოში აღიარებული გეოცენტრული შეხედულებების ფარგლებში. ხომ არ ნიშნავს ეს გარემოება იმას, რომ პოეტს არ შეეძლო დაეშვა მზის ირგვლივ მერკურის მოძრაობის შესაძლებლობა? ვფიქრობ, რომ არა! საქმე ისაა, რომ ჰელიოცენტრული შეხედულებანი კაცობრიობისათვის ცნობილია უძველესი დროიდან. როგორც რუსთველოლოგიურ ლიგერაგურაშია მითითებული,

ჰელიოცენტრულ იდეებს ზოგჯერ პრიმიტიული, ზოგჯერ უფრო მეტად დაჯერებული ფორმით ქადაგებდნენ ჯერ კიდევ ჩვენს ერამდე: ფილოლაოსი (V ს. ძვ. წ.), ჰერაკლიტე (IV ს. ძვ. წ.), ჰიკეგასი, არისტარქე, არქიმედე (III ს. ძვ. წ.) და სხვები. იმავე შეხედულებებს იზიარებდნენ შედარებით უფრო ახალი დროის მოღვაწენიც: მარციანუს კაპელა (V ს. ჩვ. წ.), აბურეიჰან ბირუნი (X ს. ჩვ. წ.) და სხვები. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით აღსანიშნავია გ. თევზაძის მონოგრაფიაში მოყვანილი ფაქტები: მერკურისა და ვენერას მზის ირგვლივ მოძრაობის იდეა აღიარებული იყო ძველ ეგვიპტეში. ამავე ამრს იზიარებდა ჩვ. წ.-მდე IV საუკუნის ბერძენი ფილოსოფოსი ჰერაკლიტე (83, გვ. 125). ამდენად, უცნაური და მოულოდნელი არ არის, რომ რუსთველს მხაგრული სახის შესაქმნელად გამოეყენებინა მერკურის მზის ირგვლივ ბრუნვის სურათი. ამავე დროს, რუსთველის მიერ ამ ფაქტის მოხსენიება არ ნიშნავს იმას, რომ რუსთველმა კოპერნიკზე (ან გიხო ბრაჰეზე) საუკუნეებით ადრე მიაგნო ჰელიოცენტრულ ან გეო-ჰელიოცენტრულ სისტემას. ჰელიოცენტრული სისტემის შემქმნელად არ ცხადდება არც ფილოლაოსი ან ჰერაკლიტე, არქიმედე ან არისტარქე. საქმე ისაა, რომ ამა თუ იმ მეცნიერული თეორიის შემქმნელად საზოგადოდ ითვლება ის მოაზროვნე, ვის მიერაც ეს თეორია არის მეცნიერულად დასაბუთებული და არა მხოლოდ მინიშნებული ან ჰიპოთეტურად დასმული.

საგრფოს ცეცხლით დამწვარი მიჯნურის მზის ირგვლივ მბრუნავ პლანეტასთან შედარება ხაგოვანი ამროვნების ისტორიითაც მისაღებია. სპარსულ ეპიკაში მიჯნურის კლასიკურ სახედ ითვლება სანთელზე გამიჯნურებული პეპელა, რომელიც დღენიადაგ სანთლის ირგვლივ დაფრინავს, ბოლოს კი მის ცეცხლში ჩაეშვება და დაიწვება. ეს თემა ძველ ქართულ ლიტერატურაშიც შემოვიდა (თეიმურაზ პირველის „შამყარვანიანი“). არც რუსთველის ეპოქისათვის უნდა ყოფილიყო ამგვარი მიჯნურის სახე უცხო. „თამარიანში“ შეტანილია სათავგადასავლო ფრაგმენტი (ზოგიერთი მკვლევარის აზრით, იგი გვიანდელი ჩანართია): თამარზე გამიჯნურებული მოყმე-პოეტი უცხოეთში გადაიხვეწება. მოგზაურობს საქართველოს ირგვლივ, ბოლოს თავისი მწველი საგრფოსკენ წამოვა. მაგრამ მიუახლოვდება რა საქართველოს, უგზო-უკვლოდ გადაიკარგება. აქაც საგრფოს ირგვლივ მბრუნავი და ბოლოს მის ცეცხლში დამწვარი მიჯნურის სახე იხატება. და მაინც, სანამ დავასკვნიდეთ, რომ რუსთველი მიუთითებს მერკურის მზის ირგვლივ ბრუნვის ფაქტზე, ვფიქრობ, საჭიროა შესაბამისი კონტექსტის ღებალური განხილვა.

ავთანდილის პირით წარმოთქმული ოგარიდის ანუ მერკურის მოძრაობის ამსახველი სიტყვები „მზე მაბრუნვებს“ – მკვლევარებს სხვადასხვაგვარად ესმით. გ. თევზაძის აზრით, ამ სტროფში სიტყვა „მაბრუნვებს“ გულისხმობს წრიული სახის მოძრაობას, რამდენადაც ზეციურ სხეულთა მოძრაობა რომ წრიული იყო, ეს ერთხმად იყო აღიარებული უძველესი დროის მოაზროვნეთა მიერ. თანაც მერკურის მოძრაობა, რუსთველის

ამრით, წინააღმდეგ პტოლემეაიოსის თვალსაზრისისა, მზის ირგვლივ უნდა ხდებოდეს. ამის საბუთად მკვლევარს ის მიაჩნია, რომ ამავე სტროფში ჩანს მზის ზემოქმედება პლანეტაზე (გვ. 54–55). მკვლევარის ამრით, აქვე ჩანს, რომ მერკურის მზის ირგვლივ ბრუნვა არის მერკურის ინერციის ძალით სწორხაზოვანი მოძრაობის შერწყმა მზის მიზიდულობის მოქმედებასთან; რამდენადაც „არ გამიშვებს“ გამოთქმაში მინიშნებულია, რომ პლანეტას გააჩნია უნარი, გაექცეს მზეს. ეს კი პლანეტის ინერციულობის თვისებაა. მზე მერკურს თავისი მოქმედებით მხოლოდ მის გარშემო „აბრუნებს“. ეს „ბრუნვა“ კი, მკვლევარის დასკვნით, არის „პლანეტის წრიული მოძრაობა“, უფრო ზუსტად „მრუდწრიული მოძრაობა“, მზის ირგვლივ (გვ. 55, 132). როდესაც მკვლევარს მიუთითეს, რომ *ვეფხისტყაოსანში* სიგყვა *ბრუნვა* თუ ზოგჯერ მართლაც წრიულ მოძრაობას ნიშნავს, სხვა შემთხვევაში მიმართულების შეცვლას გულისხმობს (99, გვ. 187), გ. თევზაძემ დაამუშავა თავისი წარმოდგენა ოგარიდის ბრუნვაზე: „პლანეტა ინერციის ძალით განუწყვეტლივ მიისწრაფის სწორხაზოვანი გზით დაშორდეს მზეს, ასე ვთქვათ, „გაექცეს“ მას; მაგრამ მზე თავის მხრივ მიზიდულობის გამო „იჭერს“, არ უშვებს მას, უკან აბრუნებს, მუდამ ერთსა და იმავე R მანძილზე ამყოფებს. ამიგომ პლანეტა ამ ორი ძალის გოლი ქმედების გავლენით იწყებს მზის ირგვლივ ელიპსურ თუ წრიულ მოძრაობას“ (83, II გამოცემა, გვ. 77). ამ მსჯელობიდან ჩანს, რომ მკვლევარი რუსთველის სიგყვებში „მაბრუნებს“ და „არ გამიშვებს“ ხედავს ნიუტონის მიერ აღმოჩენილ პლანეტათა მზის ირგვლივ მოძრაობის ახსნას: ინერციის ძალისა და მიზიდულობის ძალის ურთიერთქმედების შედეგს. მაგრამ მკვლევარი ამ შემთხვევაშიც არ აქცევს ყურადღებას იმას, რაც არსებითია: პოემის ტექსტში არ არის არავითარი მითითება იმაზე, რომ გამოთქმა „არ გამიშვებს“ გულისხმობს პლანეტის მოძრაობას მაინცდამაინც *ინერციის ძალით*, ხოლო „მაბრუნებს“ უკან დაბრუნებას *გარკვეულ მანძილზე*, ანუ დაჭერას ერთსა და იმავე მანძილზე, რომელი დაშორებითაც იგი ბრუნავს მზის გარშემო.

რუსთველოლოგიურ ლიტერატურაში სხვაგვარადაც არის ახსნილი ოგარიდის ეს მოძრაობა. ფიქრობენ, რომ სიგყვები „მზე მაბრუნებს, არ გამიშვებს“, იმას ნიშნავს, რომ მზე ოგარიდს თავისთან ერთად აბრუნებს (181, გვ. 87). ე.ი. მზეს ოგარიდი მიჰყავს იმ გზით, რა გზითაც თვითონ მიდის, არ გაუშვებს ამ გზიდან. განსახილველი გამოთქმის ეს ახსნაც უადრესად სუბიექტური და ჰიპოთეტურია. სინამდვილეში ავთანდილის სიგყვებს „მზე მაბრუნებს“ აღარ ახლავს დაზუსტება *თავისთან ერთად*.

როგორ მოძრაობაზე მიუთითებს რუსთველისეული „მაბრუნებს“?

„აბრუნებს“ აწმყო მწკრივის სამიარო ფორმაა მრავალი ზმნური ერთეულისათვის: ააბრუნებს (ირგვლივ ატრიალებს, წისქვილს აბრუნებს), დააბრუნებს (უკან მიიყვანს, უკან აბრუნებს), მოაბრუნებს (გამოაკეთებს, გულშედონებულს აბრუნებს), გადააბრუნებს (შეაქცევს, გვერდზე აბრუნებს),

გააბრუნებს (უკან გაისტუმრებს, უკან აბრუნებს) (იხ. 226). ამ მნიშვნელობათაგან თითქმის ყველა დამახასიათებელი იყო „აბრუნებს“ გმნისათვის ძველ ქართულშიც. სულხან-საბას ლექსიკონის მიხედვით, „ბრუნვა“ „ქცევას“ ნიშნავს და იგი სხვადასხვა ნიუანსის შემცველია: ააბრუნე (ზე შეაქციე, გინა დააგრიალე), გააბრუნე (გარე შეაქციე), დააბრუნე (უკან აქციე), ვბრუნევდი (გვერდს ვიქცევდი). „ბრუნ-ავ“ ძირისაგან ნაწარმოები გმნებისათვის მითითებულ მნიშვნელობათაგან *ვეფხისტყაოსანში* სულ ცოცხა სამი მაინც დასტურდება.

ყველაზე ხშირად ამ ძირის გმნები პოემაში გვხვდება *უკან ქცევის, უკან დაბრუნების* მნიშვნელობით. მაგალითად: ბაღდადელი ვაჭრები მეკობრეთა შიშით მღვაში ვერ შედიან, უკან დაბრუნებაც ვერ გადაუწყვეტიათ და ავთანდილს ასე შესჩივიან:

„დაბრუნებითა გვეცემის ზიანი არ-საზომისა“ (1034).

ფრიდონი ასე უყვება ტარიელს ბიძაშვილების ღალატისა და მღვაში ომის ამბავს:

„მომეჯარნეს, ველარა ვქმენ, ნავით ცხენი გარდვიხლტუნვე,
მღვა-მღვა ცურვით წამოვუვე, ჩემი მჭვრეგი გავაცბუნვე;
თანა-მყოლნი ყველაკანი დამიხოცნეს, დამრჩეს მუნვე,
ვინცა მღველის, ვერ შემომხვდის, *მიეუბრუნდი*,
მივაბრუნვე“ (610).

უცხო ყმის საძებრად წასული ავთანდილი ასე უბარებს შერმადინს:

„ლაშქრობა და ნადირობა შენი ჩემსა დაასახე
აქეთ სამ წელ მომიცადე, ხვაშიადი შემინახე,
მე ნუთუმცა *შემოვბრუნდი*, ალვა ჩემი არ დაჭნა ხე,
არ *მოვბრუნდე*, მომიგლოვე, მიგირე და მივაგლახე“ (158).

ამ ფუძიდან ნაწარმოებ გმნათა ერთ ნაწილს *ვეფხისტყაოსანში* შექცევის, გვერდის შეცვლის, შემობრუნების მნიშვნელობა აქვს. მაგალითად:

„რა *მობრუნდა* ქალი ჩემკე, შემოადგეს სხივნი კლდესა“ (1132).

ფაგმანი ასე აცნობებს ნესტანს მეფის ბრძანებას:

„ცა *მობრუნდა* რისხვით ჩემკე, იავარ-მყო, ამფხვრა სრულად,
შემასმინეს, მეფე გითხოვს, ვარ ამისთვის გულ-მოკლულად“

(1174).

რამდენიმე შემთხვევაში ჩანს, რომ „ბრუნ-ავ“ ძირისაგან ნაწარმოები გმნები *ვეფხისტყაოსანში* ირგვლივ ბრუნვის, ტრიალის მნიშვნელობითაც იხმარება:

„კაცი ჩემგან შენაგყორცი, *ბრუნავს*, ვითა განაჯორი“ (450).

„ვაჟ, სოფელო, რას შიგან ხარ, რას *გვაბრუნვებ*, რა მნე

გჭირსა!“ (952)

თუ რომელი მნიშვნელობა აქვს ოგარიდისა და მზის ურთიერთობის ასახვისას სიტყვას „მაბრუნვებ“, უნდა გაირკვეს შესაბამისი კონტექსტის ანალიზით: „მზე მაბრუნვებს, არ გამიშვებს, შემიყრის და მიმცემს წვასა“. „მაბრუნვებს“ ფორმის

მნიშვნელობა ამ შემთხვევაში ზუსტდება მომდევნო მზნებით. მზე ოგარიდს აბრუნებს, არ გაუშვებს, მზისგან არ გაშვება ნიშნავს *მზისგან* მიმავალს (და არა თავისთვის სივრცეში მოძრაობის) უკან დაბრუნებას ან შეჩერებას. აქედან გამომდინარე, „მზე მაბრუნებს, არ გამიშვებს“ მიუთითებს მზის ძალით, მოქმედებით ოგარიდის უკან, მზისაკენ დაბრუნებაზე, მიქცევაზე. ამ გაგებას უეჭველს ხდის სტრიქონის მეორე ნახევარი „შემიყრის და მიმცემს წვასა“. „შემიყრის“ სათავისო ქცევის მზნაა და ნიშნავს შემისვედრებს, შემიერთებს – ის (მზე), მე (ავთანდილს ანუ ოგარიდს). ე.ი. მზე უკან მობრუნებულ ოგარიდს რაიმე განსაზღვრულ მანძილზე კი არ გააჩერებს, არამედ თავისთან ბოლომდე დაიბრუნებს, „შემიყრის“, ანუ შეიერთებს და „მისცემს წვასა“.

პოეტის მხატვრული სახე „მიმცემს წვასა“ მზესთან მიახლოებული ოგარიდის თანდათან გაუჩინარების გამოხატულებაა. ეს გაუჩინარება ასტრონომიულად მაშინ ხდება, როცა პლანეტა მზის ირგვლივ მოძრაობით დედამიწიდან მზეზე გამავალ სწორ ხაზს უახლოვდება, ანუ როცა „პლანეტა მზეს და დედამიწას შორის მოექცევა, ანდა ჩვენს პირდაპირ მზის იქით ჩამოვდება“ (24, გვ. 174). მაგრამ რუსთველის პოეტურ სახეში გაუჩინარების ეს მიზეზი არ ჩანს. უფრო მეტიც, ამ პოეტურ სახეში ისაა მინიშნებული, რომ ოგარიდის გაუჩინარება მისი უშუალოდ მზესთან მისვლითა და მისი დაწვითაა გამოწვეული. რა თქმა უნდა, მზესთან შეყრილი ოგარიდი უნდა დაიწვას და ამდენად გაუჩინარდეს და არა „აგიზგიზდეს და აკაშკაშდეს“ (მდრ. 82, გვ. 176). ამას მხატვრული სახის სპეციფიკა განაპირობებს: საგრდოს ცეცხლში ჩავარდნილი მიჯნური დაიწვება და დაიფერფლება, ისე როგორც პეპელა სანთლის ალში (შამისა და ფარვანას სიმბოლიკა). მაშასადამე, მზისგან წასულ ოგარიდს მზევე აბრუნებს უკან („მზე მაბრუნებს, არ გამიშვებს“). თავისთან მიიყვანს („შემიყრის“) და თავისსავე ცეცხლში წვავს („მიმცემს წვასა“).

ისმის კითხვა: ოგარიდისა და მზის ამ სტროფში წარმოდგენილ ურთიერთობას აქვს თუ არა ასტრონომიული ან ასტროლოგიური საფუძველი? რუსთველის მიერ დახატული მერკურისა და მზის მიმართებას ასტრონომიული საფუძველი გააჩნია და იგი წარმოადგენს მზის ირგვლივ მერკურის (ოგარიდის) წლიური ბრუნვით ზეციურ თაღზე დანახული სურათის პოეტურ ინტერპრეტაციას.

რა თქმა უნდა, ეს სურათი ცაზე უშუალოდ, ერთი ღამის განმავლობაში არ იხილვება. იგი მერკურის მოძრაობაზე ხანგრძლივი დაკვირვებით, მისი მზისგან ყოველდღიური დაშორების მანძილითა და მიმართულებით შეიცნობა: მერკური მზეს წლის გარკვეულ პერიოდში დედამიწიდან დამკვირვებლის თვალში თითქოსდა პირდაპირი სვლით შორდება თავდაპირველად ერთი მიმართულებით, აღმოსავლეთით (ამ დროს იგი დასავლეთის ცაზე ჩანს მზის ჩასვლის შემდეგ). თანდათანობით მისი სვლის სისწრაფე მცირდება (ამ დროს მერკური შემოწერს რკალს თავისი ორბიტის იმ ნაწილში,

რომელიც დედამიწისაგან დამკვირვებლის თვალში მისი სვლის მიმართულებას შეცვლის) და ერთხანს იგი თითქოს შეჩერდება კიდევ. შემდეგ მერკური ბრუნდება უკან, თითქოსდა იწყებს უკუსვლას მზისკენ. უახლოვდება რა მზეს, იგი თანდათან ფერმკრთალდება და ილევა, ქრება, მზის სხივებში აღარ ჩანს. გარკვეული დროის შემდეგ მერკური მზის მეორე მხარეს გამოჩნდება და ამჯერად მოძრაობს საპირისპირო, დასავლეთის მიმართულებით (ამ დროს იგი მზის ამოსვლამდე ჩანს აღმოსავლეთის ცაზე). ისევ შეანელებს მოძრაობას. უკან, მზისაკენ დაბრუნდება. იწყებს ისევ თითქოს პირდაპირ სვლას. მიუახლოვდება მზეს, გაფერმკრთალდება და გაქრება. მთელ ამ ციკლს მერკური წელიწადში სამჯერ გაიმეორებს. აი, სწორედ მერკურის მოძრაობის ხილული სურათიდან მიღებული ეს შთაბეჭდილება არის რუსთველის მიერ მხატვრულ სახედ ქცეული: მერკურის მზისაგან გაქცევა, მზის მიერ მისი უკან დაბრუნება, მზესთან მისი შეერთება და გაქრობა ანუ დაწვა.

მერკურის მზის მიმართ პოზიციის ცვლის ეს სურათი, რა თქმა უნდა, შედეგია მერკურის მზის ირგვლივ მოძრაობისა. მაგრამ ისიც უნდა ითქვას, რომ რუსთველი მხოლოდ ამ შედეგს იყენებს მხატვრული სახის შესაქმნელად და მის გამომწვევ მიზეზზე არაფერს ამბობს. არც იმ ძალის რაობაზე მიუთითებს პოეტი, რომლითაც ოგარიდი შორდება მზეს, ხოლო ეს უკანასკნელი არ უშვებს მას. ანუ, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, პოეტი არაფერს ამბობს იმაზე, თუ რა ძალით ხდება გეციურ მნათობთა მოძრაობა. თუ ამ ძალაზე პოეტის თვალსაზრისის ამოცნობას ანალოგიებით შევეცდებით, *ვეფხისტყაოსანში* არსებული მინიშნებების მიხედვით, ანალოგია უნდა გაკეთდეს არა ნიუტონის მიერ ფიქსირებული ინერციისა და მიზიდულობის ძალების ურთიერთქმედებასთან, არამედ დანტეს მიერ პლანეტათა მამოძრავებლად აღიარებულ *სიყვარულის* ძალასთან. საქმე ის არის, რომ რუსთველი მზისა და ოგარიდის ურთიერთობას ამსგავსებს ავთანდილის მიმართებას საგრფოსთან, რისი საფუძველიც სიყვარულია. დანტე ალიგიერმაც პლანეტათა მამოძრავებელ ძალად სიყვარული მიიჩნია (53, გვ. 168). გეცის უმაღლეს სარტყელში, სამი თანასწორი და სხვადასხვაფერი წრის სახით ხილული სამების სახეებასთან ამაღლებული დანტე სულიერი დაძაბულობის უმაღლეს მღვარზე წყვეტს ხილვებს. უკანასკნელი შეგრძნება ანუ ფინალური ინტუიცია კი იმას მიაჩნნებს, რომ მის ნებისყოფასა და მისწრაფებას უკვე აბრუნებს სიყვარული, რომელიც ამოძრავებს მზესა და პლანეტებს:

„და როგორც ბორბალი მოძრაობს წყნარად, რყევის გარეშე,
ისე ჩემს ნებასა და სურვილს უკვე აბრუნებდა სიყვარული;

სიყვარული, რომელიც ამოძრავებს მზესა და სხვა ვარსკვლავებს”
(„სამოთხე“, XXXIII, 143 – 145).¹

¹ „Yet, as a wheel moves smoothly, free from jars,

ძნელი სათქმელია, რუსთველის ამ მხატვრული სახის სიმბოლიკას აღმოსავლური და დასავლური ლიტერატურის მიჯნურთმეცხველებში უშუალო პარალელი მოეპოვება, თუ არა. როგორც ზემოთ მივუთითებდი, მე ამ პოეტურმა სახემ პეპელასა და სანთლის სამიჯნურო სიმბოლიკა მოგვაგონა. ამ პარალელიდან გამომდინარე, რუსთველის მხატვრულ სახეშიც უფრო მოსალოდნელი იყო ოგარიდის სწორედ მზის ირგვლივ ბრუნვაზე ყოფილიყო საუბარი. რამდენადაც ავთანდილი ოგარიდის ხედვას საკუთარს ამსგავსებს. იმაზე დაკვირვებაცაა საჭირო, თავისი უსასრულო მოგზაურობებისას ავთანდილი გეოგრაფიულად ხომ არ ბრუნავს მზის – თინათინის ირგვლივ? დაახლოებით ისე, როგორც ეს „თამარიანში“ დახატული: თამარზე შეყვარებული მოყმე მოგზაურობს საქართველოს ირგვლივ. ავთანდილის ამგვარი მარშრუტი *ვეფხისტყაოსანში* არ ჩანს. მაგრამ თინათინზე შეყვარებული ავთანდილის მოგზაურობათა ეპოს ჩანს სწორედ იმგვარი წრიალი გმირისა, რომელსაც ხედავს იგი მზეზე გამიჯნურებული ოგარიდის გაქცევასა და დაბრუნებაში. უცხო მოყმის საძებნელად ან გარიელის დასახმარებლად არაბეთიდან წასული ავთანდილი გონების თვალთ დღენიადაგ თავის მზეს – თინათინს ჭვრეტს. მზე-თინათინი კი სიყვარულის ღიალი ძალით თავისკენ იმიდავს გმირს. მოყმე გონების თვალს ვერ აცილებს ამ სიყვარულის მზეს: მასზე ფიქრობს, მას უჭვრეტს და როგორც კი მის მზერას მოსცილდება, ცნობასაც კარგავს. ამიტომაც მზე-თინათინიდან განშორებულ მიმავალი ავთანდილი უკან იხედებოდა, მზე-საგრფოს ცქერას ეძებდა:

ყმა წავიდა, სიშორესა თუცა მისსა ვერ გასძლებდა,
უკუღმავე იხედვიდა, თვალთა რეგად აყოლებდა...
 (139).

რუსთველოლოგიურ ლიტერატურაში შენიშნულია, რომ სამოგადოდ განშორებისას უკან მოხედვა მხატვრული ხერხია, რომელიც გვხვდება ბიბლიაშიც, მითოლოგიაშიც და უძველეს ლიტერატურულ ძეგლებშიც. მაგრამ ავთანდილი არა მარტო უკან იხედება თავისი საგრფო მზისკენ, არამედ უკანაც ბრუნდება მისკენ (201, გვ. 167).

საგრფოს მოშორების განჯვის დათმენა რომ შეძლოს, ავთანდილი მოგჯერ ჩერდება, უკან ბრუნდება მისი მზე-თინათინისაკენ და შემდეგ ისევ აგრძელებს გზას მისგან გასაშორებლად და ასე გრძელდება მიწყევ...

წამ-წამ *მობრუნდის*, იაჯდის მისთვის მზისავე მზობასა,
 უჭვრეტდის, თვალი ვერ მოჰხსნის, თუ მოჰხსნის, მიჰხდის
 ცნობასა (833).
მოგჯერ დაბრუნდის, იჭვრეტდის ღონედ პატიჟთა თმენისად,

My will and my desire were turned by love,
 The Love that moves the sun and the other stars” (808, გვ. 347).

რა გაემართოს, არ იცის, მას თუ არბევდის ცხენი საღ (834).

დავუბრუნდეთ ისევ ოგარიდის ბრუნვას მზის ირგვლივ. საიდან უნდა ჰქონოდა რუსთველს მერკურის ზეციურ თაღზე პოზიციის ცვლაზე ასე სწორი, მართებული წარმოდგენა? როგორც ზოგიერთი მკვლევარი ფიქრობს, ამგვარი წარმოდგენის შექმნა შეიძლებოდა მერკურის მოძრაობაზე პირადი ასტრონომიული დაკვირვებით, თუმცა ეს დაკვირვება უნდა ყოფილიყო ხანგრძლივი და სისტემური. უფრო სარწმუნოდ უნდა ჩავთვალოთ, რომ რუსთველის ეს მხატვრული ხატი შექმნილია იმდროინდელი ასტრონომიული და ასტროლოგიური ცოდნის საფუძველზე, რამდენადაც მერკურის მოძრაობის თავისებურებები იმ დროისათვის უკვე ცნობილი იყო. როგორც რუსთველოლოგიურ ლიტერატურაშია მითითებული, სწორედ მერკური (ვენერასთან ერთად) იყო ის პლანეტა, რომლის მოძრაობა მზის ირგვლივ ჯერ კიდევ ძველ ეგვიპტეში შენიშნეს. მერკურის მოძრაობა სწორად შეიცნო ძველ საბერძნეთში ჰერაკლიტემ და მას თვით პტოლემეოსიც ითვალისწინებდა (98, გვ. 52). აქედან კი მერკურის მოძრაობის მთელი თავისებურებანი შევიდა ასტროლოგიურ საკითხავებში. იგი ასტროლოგიურ ცოდნად იქცა. ასტროლოგიური ნიშნით ოგარიდი მწერალია, მწიგნობარია. სწორედ ამგვარად პერსონიფიცირებული ჩანს იგი სპარსულ მწერლობაში (გურგანის „ვისრამიანი“; საადის „ბუსთანი“). ასევე დახატა იგი რუსთველმა ავთანდილის გალობაში მნათობთა მიმართ. კალმად ნესტანის თმასავით წვრილი ტანი მისცა, მელნად საკუთარ ცრემლთა გბა შესთავაზა და თავის ჭირთა აღწერა შეავედრა:

„ოგარიდო, შენგან კიდე არვის მიგავს საქმე სხვასა:
მზე მამბრუნვებს, არ გამიშვებს, შემყრის და მიმცემს წვასა;
დაჯე წერად ჭირთა ჩემთა, მელნად მოგცემ ცრემლთა გბასა,
კალმად გიკვეთ გაწლობილსა ტანსა, წვრილსა ვითა თმასა“

